

Bijlagen
Bijlage I
De tweeluik 'Picknick bij Schimmeres'

PICKNICK BIJ SCHIMMERES

I

Bij de volkstuin van de weg af en het pad
op naar de es. Geen ander uitzicht. Kijk:
de spreuwen zijn verrafeld, regen vrat
aan hun starre vlerken, dood vastgespijkerd
boven doorschijnend zaaigoed. Op lome
heupen gaat zij voor en binnen handbereik.
Hier haasten fluitend vogels zich door bomen
van schallend koper, alles is grensgebied
rondom dit opgedolven onderkomen,
haar kamerscherm van steen. Ze knoopt in vliedun
licht het kleed met lekkers los; het smaakt naar as
en naar gestolen water. Zij weet van niets,
haar mond deint als papaver in het steelse gras
en kraaiend wuift ze licht weg. Slaap zakt
als deksteen over mijn verbruikt karkas.
Haar vingers blijken in mijn merg vertakt;
ze wordt een schim met uitgegraven armen
die achteloos haar broedse lippen lakt
en mij wil doen geloven dat erbarmen
de laagste vorm van honger is. Dat bloed
juist kruipen moet waar het kan warmen:
aan eigen huid. Ze wordt het meest gevoed
als niemand haar ziet eten. Haar volle mond
daast foldertaal: wat haar bevalt is goed.
De schimmen van de bomen drijven rond
het langgraf dat zijn oud geheim bewaart
in vrieslucht; dit smeulveen is ten diepste grond
om te verstenen. Van verse aarde
zijn de kruimels op mijn tong, ik moet hier weg;
zij is de zonde die niet wil verjaren.
- Hoe vaak heb ik haar lichaam afgelegd:
haar flanken eerst een sacrament, een klucht
vol moederlijk bedrog. Zoals voorzeggd
komt men op haar alleen en hol terug
en zij voltrekt devoot haar wreed gericht. -
De bouwval die ik ben wanneer ik uit haar vlucht
en toch weer omkijk: in dat noorderlicht
wenk jij, schrander maar schuw, je warme handen

slaan als een vuistbijkl in mijn stijf gezicht.

II

Je was hier eerder en je bent een ander.
Je zegt niet veel; het klinkt als zilver, meer
dan dat: een boomgaardlied voorbij de schande
over een beter weten, ommekeer
in een seizoen dat daglicht niet verdroeg.
Dit hooglied wordt niet uit het hoofd geleerd,
maar laat zich stamelen: ik, die overvroeg
en toch meer krijg. De gaten in mijn hand
jeuken van bloed; genade is genoeg,
is het begin van hartstocht. Jij hebt verstand
van alles omdat je van leven houdt
en hebt je mond met eerbied schoongebrand.

Dooiwater drenkt jonge aanplant: pril berouw
en een geloof dat ademt als een lichaam, hulp
die mij past bij nacht. De wijsheid is een vrouw,
een moeder met een schoot vol jobsgeduld.
Ze wacht mij op met losse haren,
want ik bereik haar niet dan onvervuld:
ik ben van na de winter met jaren
van leven tegoed. In een gegeven tijd
kom ik buigzaam bij haar tot bedaren.

Henk Knol

Schimmeres: es bij Emmen waar zich een 40 meter lang hunebed bevindt. Gedicht gebaseerd op Hugo Claus' *Oostakkerse gedichten* en op Spreuken 9.

Uit: Henk Knol, *Houdbaar stof*. Mozaïek, Zoetermeer 2000, p. 37-39.

Bijlage II

‘Picknick bij Schimmeres’ in *Woordwerk: christelijk literair tijdschrift*

Er zijn twee varianten van ‘Picknick bij Schimmeres’. Het gedicht werd gepubliceerd in *Woordwerk* en later opgenomen in *Houdbaar stof*. In deze bijlage is het gedicht opgenomen zoals het gepubliceerd werd in *Woordwerk*. De varianten uit *Houdbaar stof* zijn er tussen vierkante haken achter gezet.

PICKNICK BIJ SCHIMMERES

[I]

Bij de volkstuin van de weg af en het pad
op naar de es. Geen ander uitzicht. (Kijk: [op naar de es. Geen ander uitzicht. Kijk:]
de spreuwen zijn verrafeld, regen vrat

[geen witregel]

aan hun starre vlerken, dood vastgespijkerd
boven doorschijnend zaaigoed.) Op lome [boven doorschijnend zaaigoed. Op lome]
heupen gaat ze voor en binnen handbereik. [heupen gaat zij voor en binnen handbereik.]

[geen witregel]

Hier haasten fluitend vogels zich door bomen
van schallend koper; alles is grensgebied [van schallend koper, alles is grensgebied]
rondom dit opgedolven onderkomen,

[geen witregel]

haar kamerscherm van steen. Ze knoopt in vliedun
licht het kleed met lekkers los; het smaakt naar as
en naar gestolen water. Zij weet van niets,

[geen witregel]

haar mond deint als papaver in het steelse gras
en kraaiend wuift ze licht weg. Een slaap zakt [en kraaiend wuift ze licht weg. Slaap zakt]
als deksteen over mijn verbruikt karkas, [als deksteen over mijn verbruikt karkas.]

[geen witregel]

haar vingers blijken in mijn merg vertakt; [Haar vingers blijken in mijn merg vertakt;]
ze wordt een schim met uitgegraven armen
die achteloos haar broedse lippen lakt

[geen witregel]

en mij wil doen geloven dat erbarmen
de laagste vorm van honger is, dat bloed [de laagst vorm van honger is. Dat bloed]
juist kruipen moet waar het kan warmen:

[geen witregel]

aan eigen huid. Ze wordt het meest gevoed
als niemand haar ziet eten. Haar volle mond
daast foldertaal: wat haar bevat is goed.

[geen witregel]

De schimmen van de bomen drijven rond
het langgraf dat zijn oud geheim bewaart
in vrieslucht; dit smeulveen is ten diepste grond

[geen witregel]

om te verstenen. Van verse aarde
zijn de kruimels op mijn tong, ik moet hier weg;
zij is de zonde die niet wil verjaren.

[geen witregel]

- Hoe vaak heb ik haar lichaam afgelegd:
haar flanken eerst een sacrament, dan klucht [haar flanken eerst een sacrament, een klucht]
vol moederlijk bedrog. Zoals voorzegd

[geen witregel]

komt men op haar alleen en hol terug
en zij voltrekt devoot haar wreed gericht. -
De bouwval die ik ben wanneer ik uit haar vlucht

[geen witregel]

en toch weer omkijk: in dat noorderlicht
wenk jij, schrander maar schuw, je warme handen
slaan als een vuistbijn in mijn stijf gezicht.

[‘II’]

Je was hier eerder en je bent een ander.
Je zegt niet veel: het klinkt als zilver, meer [Je zegt niet veel; het klinkt als zilver, meer]

dan dat; een boomgaardlied voorbij de schande [dan dat: een boomgaardlied voorbij de schande]

[geen witregel]

over een beter weten, ommekeer
in een seizoen dat daglicht niet verdroeg.
Dit hooglied wordt niet uit het hoofd geleerd,

[geen witregel]

maar laat zich stamelen: ik die overvroeg [maar laat zich stamelen: ik, die overvroeg]
en toch meer krijg. De gaten in mijn hand
jeuken van bloed; genade is genoeg,

[geen witregel]

is het begin van hartstocht. Jij hebt verstand
van alles omdat je van leven houdt
en hebt je mond met eerbied schoongebrand.

Dooiwater drenkt jonge aanplant; pril berouw [Dooiwater drenkt jonge aanplant: pril berouw]
en een geloof dat ademt als een lichaam, hulp
die mij past bij nacht. De wijsheid is een vrouw,

[geen witregel]

een moeder met een schoot vol jobsgeduld.
Ze wacht mij op met losse haren [Ze wacht mij op met losse haren,]
want ik bereik haar niet dan onvervuld:

[geen witregel]

ik ben van na de winter met jaren
van leven tegoed; in een gegeven tijd [van leven tegoed. In een gegeven tijd]
kom ik buigzaam bij haar tot bedaren.

Henk Knol

Schimmeres: es bij Emmen waar zich een 40 meter lang hunebed bevindt. Gedicht gebaseerd op Spreuken 9.
[Schimmeres: es bij Emmen waar zich een 40 meter lang hunebed bevindt. Gedicht gebaseerd op Hugo Claus' *Oostakkerse gedichten* en op Spreuken 9.]

Bijlage III

Literatuurlijst over Henk Knol

Primaire literatuur

Bundels

Henk Knol, *Toch maar de tuin geruimd*. Zwaluwreeks Merweboek Sliedrecht, 1990.

Henk Knol, *Ander hooglied*. Uitgegeven in eigen beheer Ede, 1994.

Henk Knol, *Houdbaar stof*. Mozaïek, Zoetermeer 2000.

Gedichten in tijdschriften

Henk Knol, 'rode zon' en 'avond'. In: *Woordwerk: christel?k literair t?dschrift*, afl. 1 (1983), p. 55.

Henk Knol, 'Asjera', 'Beukenootje' en 'Kim Phuc'. In: *Woordwerk: christel?k literair t?dschrift*, afl. 5 (1984), p. 28-30.

Henk Knol, 'Zoo' en 'Drie voor Berber'. In: *Woordwerk: christel?k literair t?dschrift*, afl. 9 (1985), p. 38, 39.

Henk Knol, 'Leeftocht'. In: *Woordwerk: christel?k literair t?dschrift*, afl. 10 (1985), p. 46.

Henk Knol, 'Mist', 'Nazomeravond' en 'Spreeuw'. In: *Woordwerk: christel?k literair t?dschrift*, afl. 11 (1985), p. 2-4.

Henk Knol, 'Trefwoorden'. In: *Maatstaf: Maandblad voor letteren*, afl. 3 (1986), p. 17-18.

Henk Knol, 'Lemma'. In: *Woordwerk: christel?k literair t?dschrift*, afl. 12 (1988), p. 43.

Henk Knol, 'Drie kwatrijnen'. In: *Woordwerk: christel?k literair t?dschrift*, afl. 25 (1989), p. 35.

Henk Knol, 'Bijwoner'. In: *Woordwerk: christel?k literair t?dschrift*, afl. 28 (1989), p. 27-30.

Henk Knol, 'Picknick bij Schimeres'. In: *Woordwerk: christel?k literair t?dschrift*, afl. 35 (1991), p. 27-29.

Henk Knol, 'Ballade van de zonde tot de dood'. In: *Bloknoot: christel?k literair t?dschrift*, afl. 1 (1991), p. 3.

Henk Knol, 'Ballade van de manke bruid'. In: *Woordwerk: christel?k literair t?dschrift*, afl. 40 (1992), p. 100.

Henk Knol, 'Foto (1957)'. In: *Bloknoot: christel?k literair t?dschrift*, afl. 2 (1992), p. 51.

Henk Knol, 'Iris tekent kruisiging'. In: *Woordwerk: christel?k literair t?dschrift*, afl. 41 (1993), p. 47.

Henk Knol, 'Ander Hooglied'. In: *Bloknoot: christel?k literair t?dschrift*, afl. 5 (1993), p. 8-12.

Henk Knol, 'Oudste engel'. In: *Woordwerk: christel?k literair t?dschrift*, afl. 46 (1994), p. 28-30.

Henk Knol, 'Nieuw landschap' en 'Dalerveen'. In: *Bloknoot: christel?k literair t?dschrift*, afl. 9 (1994), p. 3-4.

Henk Knol, 'Madonna met kind'. In: *Woordwerk: christel?k literair t?dschrift*, afl. 49 (1995), p. 18-19.

Henk Knol, 'Wandelroutes'. In: *Bloknoot: christel?k literair t?dschrift*, afl. 12 (1995), p. 12-13.

Henk Knol, 'Dochter'. In: *Woordwerk: christel?k literair t?dschrift*, afl. 53 (1996), p. 30-31.

Henk Knol, 'Bij twee melktanden in een luciferdoosje'. In: *Bloknoot: christel?k literair t?dschrift*, afl. 17 (1996), p. 18-19.

Henk Knol, 'Bloedje'. In: *Woordwerk: christel?k literair t?dschrift*, afl. 58 (1997), p. 2.

Henk Knol, 'Kinderziekte'. In: *Woordwerk: christel?k literair t?dschrift*, afl. 59 (1997), p. 43.

Henk Knol, 'Laatste gedicht'. In: *Woordwerk: christel?k literair t?dschrift*, afl. 60 (1997), p. 53.

Henk Knol, 'Egel, naar rechts lopend'. In: *Liter: christel?k literair t?dschrift*, afl. 6 (1999), voorkant.

Henk Knol, 'Partituur', 'Zielendorp' en 'Een vaderlandse geschiedenis'. In: *Liter: christel?k literair t?dschrift*, afl. 8 (1999), p. 11-14.

Henk Knol, 'Jongensdroom' en 'Beschikking'. In: *Liter: christel?k literair t?dschrift*, afl. 14 (2000), p. 12, 40-41.

Henk Knol, 'Gram'. In: *Liter: christel?k literair t?dschrift*, afl. 19 (2001), p. 2.

Henk Knol, 'Meisje van Nulde' en 'Bij het ruiken van pas gezaagd hout'. In: *Liter: christel?k literair t?dschrift*, afl. 24 (2002), p. 2-3.

Henk Knol, 'Lied voor hemelvaart' en 'Lied voor pinksteren'. In: Rien van den Berg, *Of de hemel ook open is. Gedichten voor hemelvaart en pinksteren*. Mozaïek, Zoetermeer 2002, p. 18, 49.

Henk Knol, 'Kruidentuin bij Kernhem'. In: Marcel Verbrugge e.a., *Huis Kernhem*. Stichting Kernhem, Ede 2003, p. 16-23.

Henk Knol, 'Hoe dood gaat aan een kind verklaard', 'Firmament' en 'Groot ceremonieel'. In: *Liter: christel?k literair t?dschrift*, afl. 32 (2004), p. 42-45.

Recensies en essays

Henk Knol, 'Over: Los, Piet. Een bromvlieg in de winter. Kampen, 1986'. In: *Woordwerk: christel?k literair t?dschrift*, afl. 17-18 (1987), p. 74-77.

Henk Knol, 'Sudderans : poëzie van Anton Korteweg'. In: *Woordwerk: christel?k literair t?dschrift*, afl. 26 (1989), p. 11-15.

Henk Knol, 'Op een vers na : b? de poezie van L. van den Hengel'. In: *Woordwerk: christel?k literair t?dschrift* afl. 37 (1992), p. 3-12.

Henk Knol en Guillaume van der Graft, 'Klinker en medeklinker'. In: *Woordwerk: christel?k literair t?dschrift*, afl. 47 (1994), p. 40-46.

Henk Knol, 'Anna Enquist en Pascal'. In: *Liter: christel?k literair t?dschrift*, afl. 5 (1998), p. 78-79.

Henk Knol en Eva Gerlach, 'Klinker & medeklinker'. In: *Liter: christel?k literair t?dschrift*, afl. 6 (1999), p. 18-24.

Henk Knol, 'Ga niet op reis. Over het onvoltooide laatste gedicht van Ido Keekstra (1909-1965)'. In: *Liter: christel?k literair t?dschrift*, afl. 34 (2004), p. 7-14.

Overige literatuur

Henk Knol, 'Dun mekkeren'. In: Rien van den Berg et al, *Vr?dag de v?ftiende [Dagboekfragmenten]*. Uitgeverij Boekencentrum, Zoetermeer, 1998, p. 34-37.

Henk Knol, 'Schr?versdagboek : als ritsel door m?n zinnen slaat'. In: *Liter: christel?k literair t?dschrift*, afl. 10 (1999), p. 43-56.

Henk Knol en Koos Geerds, 'Klinker en medeklinker'. In: *Liter: christel?k literair t?dschrift*, afl. 12 (2000), p. 37-41.

Henk Knol en Hilbrand Rozema, 'Terug naar Groningen'. In: *Liter: christel?k literair t?dschrift*, afl. 31 (2004), p. 37-50.

Henk Knol en Hilbrand Rozema, 'Boerensmart'. In: *Liter: christel?k literair t?dschrift*, afl. 32 (2004), p. 56-73.

Henk Knol en Hilbrand Rozema, 'Vaders'. In: *Liter: christel?k literair t?dschrift*, afl. 33 (2004), p. 22-39.

Secundaire literatuur

Essays

Rien van den Berg, 'De dichter en de dood'. In: *Icarus: literair-cultureel t?dschrift*, afl. 1 (1996), p. 30-34.

Rien van den Berg, 'Ik sta te kleumen in een kraag van taal'. In: *Icarus: literair-cultureel t?dschrift*, afl. 4 (1999), p. 16-20.

Rien van den Berg, 'Henk Knol dogmaticus: over de gedichtencyclus 'Brevier''. In: *Liter: christel?k literair t?dschrift*, afl. 26 (2003), p. 51-65.

Peter van Dijk, 'Het hoogste lied : het Hooglied in de poëzie'. In: *B? de t?d: gereformeerd magazine voor opinievorming*, afl. 9 (1998), p. 26-27; afl. 10 (1998), p. 22-24.

Hans Werkman, 'Nageslacht voor Van der Graft : de doorwerking van Guillaume van der Grafts poëzie b? de jongere generatie christel?ke dichters'. In: A.C. den Besten, *Leven in zinsverband: over het werk van Willem Barnard, Guillaume van der Graft*, Voorburg 1990, p. 233-247.

Recensies

Toch maar de tuin geruimd

Rien van den Berg, 'Over: Knol, Henk. Abri. In: Knol, Henk. *Toch maar de tuin geruimd*. Sliedrecht, 1990, p. 9'. In: *Icarus : literair-cultureel t?dschrift*, afl. 1 (1996), p. 18-19.

Ad den Besten, 'Twee zwaluwen: een winter voorbij?' In: *Woordwerk*, afl. 33 (1991), p. 5-12.

Ander hooglied

Hans Werkman, 'Over boeken. *Ander hooglied* van Henk Knol.' In: *Woordwerk*, afl. 45 (1994), p. 53-54.

Houdbaar stof

Rien van den Berg, 'Henk Knol, dogmaticus.' In: *Nederlands Dagblad*, 13 oktober 2000.

Liesbeth Bos, 'Oud en nieuw leven. Over 'Houdbaar stof' (2000) van Henk Knol.' In: *Chroom Digitaal Poëzie*, november 2000. <http://www.chroom.net/knol/hk00.htm>, 11-10-2005.

Tjerk de Reus, 'Een boomgaardlied voorbij de schande'. In: *CV-Koers*, 1 september 2000.

Hannie Rouweler, 'De wind stuift vuile asniveaus op'. In: *De houten gong : t?dschrift voor poëzie*, afl. 8 (2000), p. 5-6.

Bert van Weenen, 'Levend wit'. In: *MoZ* 88,

<http://www.literatuur.nu/~mozarchief/moz/moz088.txt>, 23-05-2005.

G.J. van de Wege, 'Ernstig zoeken naar een verloren kind.' In: *Reformatorisch Dagblad*, 17 mei 2000.

Dirk Zwart, 'Wanneer dit rijmt kunt u bestaan.' In: *Liter: christel?k literair t?dschrift*, afl. 13 (2000), p. 89-93.

Interviews

Jan de Bas, 'Een bokkig, maar hoopvol credo'. In: *Hervormd Nederland*, 3 juni 2000.

Bert Hofman, 'Twee jongere dichters'. In: *Woordwerk: christel?k literair t?dschrift*, afl. 15 (1986), p. 22-33.

Tjerk de Reus, '“Soms kom ik er niet uit, maar uiteindelijk?k he?e?ft het leven zin”: interview met de dichter Henk Knol'. In: *B? de t?d*, afl. 4 (1994), p. 30-32.

Overig

Rien van den Berg, 'Dorpskerk'. In: *Nederlands Dagblad*, 14-12-2001.

Rien van den Berg, 'Als alles vloekt'. In: *Nederlands Dagblad*, 16-03-2001.

Reacties op de recensie van Rien van den Berg, 'Henk Knol, dogmaticus.' In: *Chroom Digitaal Poëzie*, oktober 2000. <http://www.chroom.net/weblog/log00okt.htm>, 23-05-2005.

Artikelen waarin Henk Knol genoemd wordt

Jan de Bas, 'Komrij slaat christen-dichters over'. In: *Trouw*, 12-02-2004.

- Tom van Deel, 'Geen titel'. In: *Trouw*, 21-05-1992.
- Van de kerkredactie, 'Bijbelse flora en fauna doolhof voor vertalers'. In: *Trouw*, 24-11-1992.
- Tom van Deel, 'Tijdschrift'. In: *Trouw*, 09-09-1993.
- Tom van Deel, 'Liter'. In: *Trouw*, 12-01-2002.
- Tjerk de Reus, 'Opvallende toename christelijke geïnspireerde boeken'. In: *CV-Koers*, 1 september 2002.
- Tjerk de Reus, 'Christelijke literatuur tegen het einde van de twintigste eeuw'. In: *Onder woorden. Nieuws van het Christelijk Literair Overleg*, afl. 10 (2002), p. 3-51.
- Henk van der Waal en Rien van den Berg, 'Klinker & medeklinker'. In: *Liter: christel?k literair t?dschrift*, afl. 6 (1999), p. 6-15.
- G. J. van de Wege, 'Levend geloof in verzen gevangen'. In: *Reformatorisch Dagblad*, 01-11-2000.
- G. J. van de Wege, 'De dichter als een Schotse collie'. In: *Reformatorisch Dagblad*, 05-09-2001.

Bijlage IV

Formele aspecten van 'Picknick bij Schimmeres'

1. Het eindrijm in 'Picknick bij Schimmeres'

In 'Picknick bij Schimmeres' is sprake van eindrijm. Hieronder is aangegeven welke vormen van eindrijm voorkomen in het gedicht. Woorden die op elkaar rijmen, zijn onderstreept, cursief gedrukt of alleen vetgemaakt. Hierdoor is gemakkelijk te zien welke woorden op elkaar rijmen.

Er is sprake van verschillende vormen van rijm: assonantie, acconsonantie, alliteratie en volrijm. Deze woorden zijn afgekort tot ass. (assonantie), acc. (acconsonantie), all. (alliteratie) en vr. (volrijm). De rijmvorm staat achter het woord.

Soms rijmen verschillende rijmklanken ook op elkaar. Zo assoneert de g-rijmklank met de f-rijmklank. Als dit het geval is, staat er achter de g-rijmklank: <acc. met f>.

Picknick bij Schimmeres

I

1. Bij de volkstuin van de weg af en het **pad** a
2. op naar de es. Geen ander uitzicht. *Kijk:* b
3. de spreuwen zijn verrafeld, regen **vr***at* <vr.> a
4. aan hun starre vlerken, dood *vastgespijkerd* <vr., ass. met a> b
5. boven doorschijnend zaaigoed. Op **lome** c
6. heupen gaat zij voor en binnen *handbereik*. <vr., ass. met b> b
7. Hier haasten fluitend vogels zich door **bomen** <vr.> c
8. van schallend koper, alles is **grensgebied** d
9. rondom dit opgedolven **onderkomen**, <vr.> c
10. haar kamerscherm van steen. Ze knoopt in **vliedun** <ass.> d
11. licht het kleed met lekkers los; het smaakt naar **as** <acc. met d> e
12. en naar gestolen water. Zij weet van **niets**, <ass. en acc., acc. met e> d
13. haar mond deint als papaver in het steelse **gras** <vr., acc. met d> e
14. en kraaiend wuift ze licht weg. Slaap **zakt** <ass., met e> f
15. als deksteen over mijn verbruikt **karkas**. <vr., ass. met f> e
16. Haar vingers blijken in mijn merg **vertakt**; <vr.> f
17. ze wordt een schim met uitgegraven **armen** <ass., acc. met f> g
18. die achteloos haar broedse lippen **lakt** <vr., ass. met g> f
19. en mij wil doen geloven dat **erbarmen** <vr., ass. met f> g
20. de laagste vorm van honger is. Dat **bloed** h
21. juist kruipen moet waar het kan **warmen**: <vr.> g
22. aan eigen huid. Ze wordt het meest **gevoed** <vr.> h
23. als niemand haar ziet eten. Haar volle **mond** i
24. daast foldertaal: wat haar bevat is **goed**. <vr.> h
25. De schimmen van de bomen drijven **rond** <vr.> i
26. het langgraf dat zijn oud geheim **bewaart** j
27. in vrieslucht; dit smeulveen is ten diepste **grond** <vr.> i
28. om te verstenen. Van verse **aarde** <ass. en acc.> j
29. zijn de kruimels op mijn tong, ik moet hier **weg**; k
30. zij is de zonde die niet wil **verjaren**. <ass. en acc.> j

31. - Hoe vaak heb ik haar lichaam *afgelegd*: <vr.> k
32. haar flanken eerst een sacrament, een **klucht** <acc. met k> l
33. vol moederlijk bedrog. Zoals *voorzegd* <vr., acc. met l> k
34. komt men op haar alleen en hol **terug** <vr., acc. met k> l
35. en zij voltrekt devoot haar wreed *gericht*. - <acc., acc. met l> m
36. De bouwval die ik ben wanneer ik uit haar **vlucht** <vr., acc. met m> l
37. en toch weer omkijk: in dat *noorderlicht* <vr., acc. met l> m
38. wenk jij, schrander maar schuw, je warme **handen** n
39. slaan als een vuistbijn in mijn stijf *gezicht*. <vr.> m

II

40. Je was hier eerder en je bent een ander . <vr. met n in 'I'>	n
41. Je zegt niet veel; het klinkt als zilver, meer	o
42. dan dat: een boomgaardlied voorbij de schande <vr.>	n
43. over een beter weten, ommekeer <vr.>	o
44. in een seizoen dat daglicht niet verdroeg .	p
45. Dit hooglied wordt niet uit het hoofd geleerd , <vr.>	o
46. maar laat zich stamelen: ik, die overvroeg <vr.>	p
47. en toch meer krijg. De gaten in mijn hand	r
48. jeuken van bloed; genade is genoeg , <vr.>	p
49. is het begin van hartstocht. Jij hebt verstand <vr.>	r
50. van alles omdat je van leven houdt	s
51. en hebt je mond met eerbied schoongebrand . <vr.>	r
52. Dooiwater drenkt jonge aanplant: pril berouw <ass.>	s
53. en een geloof dat ademt als een lichaam, hulp	t
54. die mij past bij nacht. De wijsheid is een vrouw , <vr.>	s
55. een moeder met een schoot vol jobsgeduld . <ass. en acc.>	t
56. Ze wacht mij op met losse haren ,	u
57. want ik bereik haar niet dan onvervuld : <vr.>	t
58. ik ben van na de winter met jaren <vr.>	u
59. van leven tegoed. In een gegeven tijd <ass.: weesrijm met b>	v
60. kom ik buigzaam bij haar tot bedaren . <vr.>	u

2. Het rijmschema van 'Picknick bij Schimmeres'

Hieronder staat het rijmschema van 'Picknick bij Schimmeres'. Achter iedere rijmklank staat tussen haakjes hoe vaak de rijmklank voorkomt in het gedicht. Verder staat achter iedere rijmklank of het mannelijk (m), vrouwelijk (v) of slepend (s) rijm is.

Picknick bij Schimmeres

I

1. a (twee keer)	(m)
2. b (drie keer)	(v)
3. a	(m)
4. b	(v)
5. c (drie keer)	(v)
6. b	(m)
7. c	(v)
8. d (drie keer)	(m)
9. c	(v)
10. d	(m)
11. e (drie keer)	(m)
12. d	(m)
13. e	(m)
14. f (drie keer)	(m)
15. e	(m)
16. f	(m)
17. g (drie keer)	(v)
18. f	(m)
19. g	(v)
20. h (drie keer)	(m)
21. g	(v)
22. h	(m)
23. i (drie keer)	(m)
24. h	(m)
25. i	(m)
26. j (drie keer)	(m)
27. i	(m)
28. j	(v)
29. k (drie keer)	(m)
30. j	(v)
31. k	(m)
32. l (drie keer)	(m)
33. k	(m)
34. l	(m)
35. m (drie keer)	(m)
36. l	(m)
37. m	(m)

38. n (één keer in 'I', twee keer in 'II') (v)
39. m (m)

II

- 40. n (één keer in 'I', twee keer in 'II') (v)
- 41. o (drie keer) (m)
- 42. n (v)
- 43. o (m)
- 44. p (drie keer) (m)
- 45. o (m)
- 46. p (m)
- 47. r (drie keer) (m)
- 48. p (m)
- 49. r (m)
- 50. s (drie keer) (m)
- 51. r (m)

- 52. s (m)
- 53. t (drie keer) (m)
- 54. s (m)
- 55. t (m)
- 56. u (drie keer) (v)
- 57. t (m)
- 58. u (v)
- 59. w (één keer) (m)
- 60. u (v)

3. Assonantie in 'Picknick bij Schimmeres'

Hieronder is de assonantie in het gedicht aangegeven. De assonerende woorden zijn vetgemaakt en de assonerende klank is onderstreept.

Picknick bij Schimmeres

I

1. Bij de volkstuin van de weg **af** en het **pad**
2. op naar de es. Geen ander uitzicht. Kijk:
3. de **spreeuwen** zijn verrafeld, **regen** vrat
4. aan hun **starre** vlerken, **dood vastgespijkerd**
5. **boven doorschijnend** zaaigoed. Op **lome**
6. heupen gaat zij **voor** en binnen handbereik.
7. Hier haasten fluitend **vogels** zich door **bomen**
8. van **schallend koper**, **alles** is grensgebied
9. **rondom** dit **opgedolven onderkomen**,
10. **haar kamerscherm** van steen. Ze knoopt in vliedun
11. licht het kleed met lekkers los; het **smaakt** naar as
12. en naar gestolen **water**. Zij **weet** van niets,
13. **haar** mond deint als **papaver** in het **steelse** gras
14. en **kraaiend** wuift ze licht weg. **Slaap** zakt
15. als deksteen over mijn verbruikt **karkas**.
16. Haar **vingers** blijken **in** mijn merg vertakt;
17. ze wordt een schim met uitgegraven armen
18. die achteloos haar broedse lippen lakt
19. en mij wil doen geloven dat erbarmen
20. de laagste **vorm** van **honger** is. Dat bloed
21. **juist kruipen** moet waar het kan warmen:
22. aan eigen **huid**. Ze wordt het **meest** gevoed
23. als niemand haar ziet **eten**. **Haar volle mond**
24. **daast foldertaal**: wat **haar** bevalt is goed.
25. De schimmen van de bomen drijven rond
26. het **langgraf dat** zijn oud geheim bewaart
27. in vrieslucht; dit **smeulveen** is ten diepste **grond**
28. om te **verstenen**. Van verse aarde
29. zijn de kruimels op mijn **tong**, ik moet hier weg;
30. zij is de **zonde** die niet wil verjaren.
31. - Hoe **vaak** heb ik **haar lichaam afgelegd**:
32. haar **flanken** eerst een **sacrament**, een klucht
33. **vol** moederlijk **bedrog**. **Zoals voorzgd**
34. **komt** men op haar alleen en **hol** terug
35. en zij **voltrekt devoot** haar **wreed** gericht. -
36. De bouwval die ik ben wanneer ik uit haar vlucht
37. en **toch** weer **omkijk**: in dat noorderlicht
38. wenk jij, **schrande** maar schuw, je **warme handen**

39. slaan als een **vuistbijn** in mijn **stijf** gezicht.

II

40. Je was **hier eerder** en je bent een ander.
41. Je zegt **niet veel**; het **klinkt** als **zilver, meer**
42. dan dat: een **boomgaardlied voorbij** de schande
43. **over** een **beter weten, ommekeer**
44. in een **seizoen** dat daglicht **niet verdroeg**.
45. Dit **hooglied** wordt **niet** uit het **hoofd** geleerd,
46. **maar laat** zich **stamelen**: ik, die overvroeg
47. en toch meer krijg. De **gaten** in mijn hand
48. jeuken van **bloed**; **genade** is **genoeg**,
49. is het begin van **hartstocht**. Jij hebt **verstand**
50. van **alles** omdat je van leven houdt
51. en hebt je mond met eerbied schoongebrand.
52. **Dooiwater** drenkt jonge **aanplant**: pril berouw
53. en een geloof dat **ademt** als een **lichaam**, hulp
54. die mij **past** bij **nacht**. De **wijsheid** is een vrouw,
55. een moeder met een schoot **vol jobsgeduld**.
56. Ze wacht mij **op** met **losse** haren,
57. want ik bereik haar niet dan **onvervuld**:
58. ik ben van **na** de winter met **jaren**
59. van **leven** tegoed. In een **gegeven** tijd
60. kom ik **buigzaam** bij **haar** tot **bedaren**.

4. Alliteratie en acconsonantie in 'Picknick bij Schimmeres'

Hieronder zijn de alliteratie en de acconsonantie in het gedicht aangegeven. De allitererende of acconsonerende woorden zijn vetgemaakt. De allitererende medeklinkers zijn onderstreept en de acconsonerende medeklinkers zijn cursief gemaakt.

Picknick bij Schimmeres

I

1. Bij de **volkstuin van** de weg af en het pad
2. op naar de es. Geen ander uitzicht. Kijk:
3. de **spreeuwen** zijn **verrafeld, regen vrat**
4. aan hun **starre vlerken**, dood **vastgespijkerd**
5. boven **doorschijnend zaaigoed**. Op lome
6. heupen gaat zij voor en binnen **handbereik**.
7. **Hier haasten fluitend vogels** zich door bomen
8. van **schallend** koper, **alles** is **grensgebied**
9. rondom dit **opgedolven onderkomen**,
10. haar **kamerscherm** van **steen**. Ze knoopt in **vliesdun**
11. **licht** het **kleed** met **lekkers los**; het **smaakt** naar **as**
12. en naar **gestolen water**. Zij **weet** van niets,
13. haar mond deint als **papaver** in het **steelse gras**
14. en kraaiend **wuift** ze licht **weg**. Slaap zakt
15. als deksteen over mijn **verbruikt karkas**.
16. Haar **vingers** blijken in **mijn merg vertakt**;
17. ze wordt een schim met uitgegraven **armen**
18. die **achteloos** haar broedse **lippen lakt**
19. en mij wil doen geloven dat erbarmen
20. de laagste vorm van honger is. Dat bloed
21. juist kruipen moet **waar** het kan **warmen**:
22. aan eigen huid. Ze wordt het meest gevoed
23. als **niemand** haar ziet eten. Haar volle **mond**
24. daast foldertaal: wat haar bevalt is goed.
25. De schimmen van de bomen drijven rond
26. het langgraf dat zijn oud geheim bewaart
27. in vrieslucht; dit smeulveen is ten **diepste** grond
28. om te **verstenen**. **Van verse aarde**
29. zijn de **kruimels** op mijn tong, ik moet hier weg;
30. **zij** is de **zonde** die niet wil verjaren.
31. - Hoe vaak heb ik haar **lichaam afgelegd**:
32. haar **flanken** eerst een sacrament, een klucht
33. **vol** moederlijk bedrog. Zoals **voorzegd**
34. komt men op **haar alleen** en **hol** terug
35. en zij **voltrekt devoot** haar **wreed gericht**. -
36. De **bouwval** die ik **ben** wanneer ik uit haar vlucht
37. en toch weer omkijk: in dat noorderlicht

38. **wenk** jij, **schrander** maar **schuw**, je **warme** handen

39. **slaan** als een **vuistbijl** in mijn **stijf** gezicht.

II

40. Je was hier **eerder** en je bent een **ander**.
41. Je zegt niet veel; het **klinkt** als **zilver**, **meer**
42. dan dat: een boomgaardlied voorbij de schande
43. over een **beter weten**, ommekeer
44. in een seizoen **dat daglicht** niet **verdroeg**.
45. **Dit hooglied wordt niet uit het hoofd geleerd**,
46. maar laat zich stamelen: ik, die overvroeg
47. en toch meer krijg. De **gaten** in mijn hand
48. jeuken van bloed; **genade** is **genoeg**,
49. is het **begin** van hartstocht. Jij hebt **verstand**
50. **van** alles omdat je van leven **houdt**
51. en **hebt** je **mond met eerbied schoongebrand**.
52. **Dooiwater drenkt** jonge aanplant: **pril berouw**
53. en een **geloof** dat ademt als een **lichaam**, hulp
54. die mij **past** bij **nacht**. De wijsheid is een vrouw,
55. een **moeder met** een **schoot** vol **jobsgeduld**.
56. Ze wacht mij op met losse haren,
57. want ik bereik haar niet dan onvervuld:
58. ik ben van na de winter met jaren
59. van leven **tegoed**. In een gegeven **tijd**
60. kom ik **buigzaam** bij haar tot **bedaren**.

5. Het metrum, het aantal lettergrepen en de enjambementen in ‘Picknick bij Schimmeres’
 Hieronder is het metrum, het aantal lettergrepen en de enjambementen in het gedicht aangegeven.
 Aan het einde van iedere regel staat het aantal lettergrepen van die regel. Daarachter staat het
 aantal beklemtoonde lettergrepen per regel.

Uitleg bij de gebruikte tekens:

// geeft aan dat er sprake is van een cesuur.

~ geeft aan dat er sprake is van een onbeklemtoonde lettergreep.

_ geeft aan dat er sprake is van een beklemtoonde lettergreep.

! geeft aan dat er sprake is van een extra beklemtoonde lettergreep.

? geeft aan dat er sprake is van onduidelijkheid over de beklemtoning van de lettergreep.

=> geeft aan dat er sprake is van een enjambement.

Picknick bij Schimmeres

I

- ~ ~ _ ~ ~ ~ _ ~ ~ ~ _ =>
1. Bij de volkstuin van de weg af en het pad (11, 3)
 _ ~ ~ _ // _ _ ~ _ ~ // !
  2. op naar de es. Geen ander uitzicht. Kijk: (10, 6)
 ~ _ ~ _ ~ _ // _ ~ _
  3. de spreuwen zijn verrafeld, regen vrat (10, 5)
 _ ~ _ ~ _ ~ // _ ! ~ _ ~
  4. aan hun starre vlerken, dood vastgespijkerd (11, 6)
 _ ~ ~ _ ~ _ ~ // ~ _ ~ =>
  5. boven doorschijnend zaaigoed. Op lome (10, 4)
 _ ~ _ ~ _ ~ ~ ~ _ ~ _
  6. heupen gaat zij voor en binnen handbereik. (11, 6)
 _ _ ~ _ ~ _ ~ _ ~ _ ~
  7. Hier haasten fluitend vogels zich door bomen (11, 6)
 ~ _ ~ _ ~ // ! ~ ~ _ ~ _
  8. van schallend koper, alles is grensgebied (11, 5)
 _ ~ ~ _ ~ _ ~ _ ~ _ ~
  9. rondom dit opgedolven onderkomen, (11, 5)
 ~ _ ~ _ ~ _ // ~ _ ~ _ ~ =>
  10. haar kamerscherm van steen. Ze knoopt in vliedun (11, 6)
 _ ~ _ ~ _ ~ _ // ~ _ ~ _
  11. licht het kleed met lekkers los; het smaakt naar as (11, 6)
 ~ _ ~ _ ~ _ // _ _ ~ _
  12. en naar gestolen water. Zij weet van niets, (10, 6)
 ~ _ _ _ ~ _ ~ _ ~ _ ~ _
  13. haar mond deint als papaver in het steelse gras (12, 7)
 ~ ! ~ _ ~ _ // _ _ =>
  14. en kraaiend wuift ze licht weg. Slaap zakt (9, 6)
 ~ _ ~ _ ~ _ ~ _ ~ _

15. als deksteen over mijn verbruikt karkas. (10, 5)
 ~ _ ~ _ ~ _ ~ _ ~ _ ~ _
16. Haar vingers blijken in mijn merg vertakt; (10, 5)
 ~ _ ~ _ ~ _ ~ _ ~ _ ~ _
17. ze wordt een schim met uitgegraven armen (11, 5)
 ~ _ ~ _ ~ _ ~ _ ~ _ ~ _
18. die achteloos haar broedse lippen lakt (10, 5)
 ~ _ ~ _ ~ _ ~ _ ~ _ ~ _
19. en mij wil doen geloven dat erbarmen (11, 5)
 ~ _ ~ _ ~ _ ~ _ // ~ _ =>
20. de laagste vorm van honger is. Dat bloed (10, 5/6)
 ! ~ _ ~ _ ~ _ ~ _ ~ _
21. juist kruipen moet waar het kan warmen: (9, 4)
 ~ ! ~ _ // ~ _ ~ _ ~ _ ~ _
22. aan eigen huid. Ze wordt het meest gevoed (10, 5)
 ~ _ ~ _ ~ _ ~ _ // ~ _ ~ _ =>
23. als niemand haar ziet eten. Haar volle mond (11, 5)
 _ _ ~ _ // ~ _ ~ _ ~ _ ~ _
24. daast foldertaal: wat haar bevalt is goed. (10, 6)
 ~ _ ~ _ ~ _ ~ _ ~ _ ~ _ =>
25. De schimmen van de bomen drijven rond (10, 5)
 ~ _ _ ~ ~ _ ~ _ ~ _ ~ _
26. het langgraf dat zijn oud geheim bewaart (10, 5)
 ~ _ ~ // ~ ? ? _ ~ _ ~ _
27. in vrieslucht; dit smeulveen is ten diepste grond (11, 5)
 ~ ~ ~ _ ~ // ~ _ ~ _ ~ _ =>
28. om te verstenen. Van verse aarde (10, 3)
 _ ~ _ ~ ? ~ _ // ~ _ ~ _
29. zijn de kruimels op mijn tong, ik moet hier weg; (11, 5/6)
 _ ~ ~ _ ~ ~ _ _ ~ _ ~ _
30. zij is de zonde die niet wil verjaren. (11, 5)
 _ _ ~ ? ~ _ ~ _ ~ _ ~ _
31. - Hoe vaak heb ik haar lichaam afgelegd: (10, 5/6)
 ~ _ ~ _ ~ _ ~ _ // ~ _ ~ _
32. haar flanken eerst een sacrament, een klucht (10, 5)
 ~ _ ~ ? ~ _ // ~ _ ~ _
33. vol moederlijk bedrog. Zoals voorzegt (10, 4/5)
 ? ? ~ _ ~ _ ~ _ ~ _
34. komt men op haar alleen en hol terug (10, 6)
 ~ _ ~ _ ~ _ ~ _ ~ _ ~ _
35. en zij voltrekt devoot haar wreed gericht. - (10, 5)
 ~ _ ~ ~ ~ ? ~ _ ~ _ ~ _ ~ _
36. De bouwval die ik ben wanneer ik uit haar vlucht (12, 4/5)
 ~ _ ~ _ _ // ~ _ _ ~ _ ~ _ =>
37. en toch weer omkijk: in dat noorderlicht (10, 6)
 ~ _ // _ ~ ~ _ // ~ _ ~ _ ~ _ =>

38. wenk jij, schrander maar schuw, je warme handen (11, 5)

39. slaan als een vuistbijkl in mijn stijf gezicht. (10, 5)

II

- ~ _ ~ _ ~ _ ~ _ ~ _ ~
 40. Je was hier eerder en je bent een ander. (11, 5)
 ~ _ ? _ // ~ _ ~ _ ~ // _ =>
41. Je zegt niet veel; het klinkt als zilver, meer (10, 5/6)
 ~ ? // ~ _ ~ _ ~ _ ~ _ ~
42. dan dat: een boomgaardlied voorbij de schande (11, 4/5)
 _ ~ ~ _ ~ _ ~ // ! ~ _
43. over een beter weten, ommekeer (10, 5)
 ~ ~ ~ _ ~ _ ~ _ ~ _
44. in een seizoen dat daglicht niet verdroeg. (10, 4)
 ~ _ ~ _ ~ _ ? ~ _ ~ _
45. Dit hooglied wordt niet uit het hoofd geleerd, (10, 5/6)
 ~ _ ~ _ ~ ~ // ! ~ _ ~ _
46. maar laat zich stamelen: ik, die overvroeg (11, 5)
 ~ _ _ _ // ~ _ ~ _ ~ _ =>
47. en toch meer krijg. De gaten in mijn hand (10, 6)
 _ ~ ~ _ // ~ ~ _ ~ _
48. jeuken van bloed; genade is genoeg, (10, 5)
 ? ~ ~ _ ~ _ ~ // _ ~ ~ _ =>
49. is het begin van hartstocht. Jij hebt verstand (11, 4/5)
 ~ _ ~ ~ _ ~ ~ _ ~ _
50. van alles omdat je van leven houdt (10, 4)
 ~ _ ~ _ ~ _ ~ _ ~ _
51. en hebt je mond met eerbied schoongebrand. (10, 5)
 ! _ ~ ~ _ ~ _ ~ // _ ~ _
52. Dooiwater drenkt jonge aanplant: pril berouw (11, 6)
 ? ~ ~ _ ~ _ ~ _ ~ _ // _
53. en een geloof dat ademt als een lichaam, hulp (12, 5/6)
 ~ ~ _ ~ _ // ~ _ ~ _ ~ _
54. die mij past bij nacht. De wijsheid is een vrouw, (11, 5)
 ~ _ ~ _ ~ _ ~ _ ~ _ ~ _
55. een moeder met een schoot vol jobsgeduld. (10, 5)
 ~ _ ~ _ ~ _ ~ _ ~ _
56. Ze wacht mij op met losse haren, (9, 4)
 ~ ? ~ _ ~ _ ~ _ ~ _
57. want ik bereik haar niet dan onvervuld: (10, 4/5)
 ~ ~ ~ ! ~ _ ~ _ ! ~ =>
58. ik ben van na de winter met jaren (10, 4)
 ~ _ ~ ~ _ // ? ~ ~ _ ~ _
59. van leven tegoed. In een gegeven tijd (11, 4/5)
 _ ~ _ ~ ? ~ _ ~ _ ~
60. kom ik buigzaam bij haar tot bedaren. (10, 4/5)

Bijlage V

Isotopieën in ‘Picknick bij Schimmeres’

Hieronder is een aantal beeldvelden of isotopieën genoemd, met daarachter de passages waarin deze beelden of aanverwante beelden te vinden zijn. Sommige van deze passages zijn alleen in verband te brengen met het beeldveld door een interpretatie van de intertekstualiteit van de passage. Onder het beeldveld ‘Dood’ staat bijvoorbeeld regel 47: ‘De gaten in mijn hand’. Deze passage kan alleen opgevat worden als een verwijzing naar de dood, als ‘gaten in mijn hand’ verwijst naar de kruisdood van Jezus. Deze bijlage is dus ook een resultaat van de interpretatie.

Deze bijlage is in drie onderdelen verdeeld. Allereerst zet ik de concrete beelden op een rijtje. Daarna inventariseer ik de verwijzingen naar de verschillende vrouwelijke personages. Ten slotte komen verwijzingen naar abstracte motieven, als de dood en het leven, deugd en ondeugd aan de orde.

Concrete beelden

Dieren en dierlijkheid

spreeuwen & vrat (3), fluitend vogels (7), kraaiend (14), deksteen & karkas (15), broedse lippen (18), gevoed (22), flanken (32), hooglied (45), drenkt (52).

Huis

onderkomen (9), kamerscherm (10), karkas (15), bouwval & wanneer ik uit haar vlucht (36).

Langgraf/ archeologie

Schimmeres (titel), opgedolven onderkomen (9), haar kamerscherm van steen (10), kraaiend (14), zakt/ als deksteen (14, 15), uitgegraven (17), het langgraf dat zijn oud geheim bewaart (26), dit smeulveen is ten diepste grond/ om te verstenen (27, 28), verse aarde (28), ik moet hier weg (29), een sacrament, een klucht/ vol moederlijk bedrog (32, 33), en zij voltrekt devoot haar wreed gericht (35), vuistbijl (39) Je was hier eerder (40).

Picknick

Picknick (titel), het kleed met lekkers (11), het smaakt naar as/ en naar gestolen water (11, 12), haar mond (13), verbruikt (15), honger (20), Ze wordt het meest gevoed/ als niemand haar ziet eten (22, 23), Haar volle mond (23), verse (28), kruimels op mijn tong (29), sacrament (32).

Seizoenen

regen (3), doorschijnend zaaigoed (5), haasten fluitend vogels zich, (7), door bomen/ van schallend koper (7, 8), grensgebied (8), vliedun/ licht (10, 11), papaver (13), wuift ze licht weg (14), Slaap zakt/ als deksteen over mijn verbruikt karkas (14, 15), de schimmen van de bomen (25), vrieslucht (27), verstenen (28), verjaren (30), noorderlicht (37), stijf gezicht (39), zilver (41, tegenover koper (8), steen (10) en verstenen (28)), boomgaardlied (42), ommekeer/ in een seizoen dat daglicht niet verdroeg (43, 44), hooglied (45), Dooiwater drenkt jonge aanplant & pril (52), ik ben van na de winter met jaren/ van leven tegoed (58, 59) In een gegeven tijd (59).

De vrouwen in ‘Picknick bij Schimmeres’

Vrouw uit gedicht ‘I’

lome/ heupen (6, 7), binnen handbereik (7), haar kamerscherm van steen (10), Ze knoopt in vliedun/ licht het kleed met lekkers los (10, 11), gestolen & Zij weet van niets (12), haar mond deint als papaver (13), kraaiend wuift ze licht weg (14), Haar vingers blijken in mijn merg vertakt (16), een schim met uitgegraven armen (17), die achteloos haar broedse lippen lakt (18), en mij wil doen geloven (19), Ze wordt het meest gevoed/ als niemand haar ziet eten (22, 23), Haar volle mond/ daast foldertaal (23, 24) wat haar bevalt is goed (24), zij is de zonde die niet wil

verjaren (30), haar lichaam (31), haar flanken eerst een sacrament (32), een klucht/ vol moederlijk bedrog (32, 33), Zoals voorzeggd/ komt men op haar alleen en hol (33, 34), en zij voltrekt devoot haar wreed gericht (35), uit haar vlucht (36), omkijk (37), eerder & ander (40).

1. Seksualiteit

lome/ heupen (6, 7), binnen handbereik (7), haar kamerscherm van steen (10), Ze knoopt in vliedsun/ licht het kleed met lekkers los (10, 11), gestolen & Zij weet van niets (12), haar mond deint als papaver (13), kraaiend wuift ze licht weg (14), Slaap zakt/ als deksteen over mijn verbruikt karkas (14, 15), die achteloos haar broedse lippen lakt (18), zij is de zonde die niet wil verjaren (30), haar lichaam (31), haar flanken eerst een sacrament (32), op haar (34), uit haar vlucht (36).

2. Zwangerschap/ moederschap

broedse lippen (18), erbarmen (19), dat bloed/ juist kruipen moet waar het kan warmen (20, 21), gevoed (22), wat haar bevalt is goed (24), vol moederlijk bedrog (33), alleen en hol (34).

Vrouw uit gedicht 'II' en gedicht 'I' vanaf regel 38

jij & schrander maar schuw (38), warme handen/ slaan als een vuistbijl (38, 39), eerder & ander (40), Je zegt niet veel; het klinkt als zilver (41), een boomgaardlied voorbij de schande (42), hooglied (45), Jij hebt verstand/ van alles (49, 50), van leven houdt (50), hebt je mond met eerbied schoongebrand (51).

Vrouwe Geloof en Vrouwe Wijsheid

een geloof dat ademt als een lichaam (53), hulp/ die mij past bij nacht (53, 54), De wijsheid is een vrouw (54), een moeder met een schoot vol jobsgeduld (55), Ze wacht mij op met losse haren (56), kom ik buigzaam bij haar tot bedaren (60).

1. Vrouwe Geloof

een geloof dat ademt als een lichaam (53), hulp/ die mij past bij nacht (53, 54).

2. Vrouwe Wijsheid

De wijsheid is een vrouw (54), een moeder met een schoot vol jobsgeduld (55), Ze wacht mij op met losse haren (56), kom ik buigzaam bij haar tot bedaren (60).

Abstracte motieven

Deugd/ondeugd

van de weg af (1), gestolen water (12), Zij weet van niets (12), steelse (13), en kraaiend wuift ze licht weg (14), verbruikt karkas (15), die achteloos haar broedse lippen lakt (18), en mij wil doen geloven (19), de laagste vorm van honger (20), Ze wordt het meest gevoed/ als niemand haar ziet eten (22, 23), Haar volle mond/ daast foldertaal (23, 24), wat haar bevalt is goed (24) zij is de zonde die niet wil verjaren (30), een klucht (32), bedrog (33), komt men op haar alleen en hol terug (34), voltrekt devoot haar wreed gericht (35), uit haar vlucht (36), en toch weer omkijk (37), Je zegt niet veel; het klinkt als zilver (41), voorbij de schande (42), beter weten (43), dat daglicht niet verdroeg (44), gaten in mijn hand (47), Jij hebt verstand/ van alles (49, 50), van leven houdt (50), met eerbied schoongebrand (51), berouw (52), wijsheid (54) jobsgeduld (55).

Dood

Schimmeres (titel), de spreuwen zijn verrafeld (3), starre vlerken & dood vastgespijkerd (4), alles is grensgebied (8), opgedolven onderkomen (9), haar kamerscherm van steen (10), as (11) papaver (13), kraaiend & wuift ze licht weg (14), Slaap zakt/ als deksteen (14, 15), verbruikt karkas (15), mijn merg (16), schim & uitgegraven (17), honger (20), De schimmen van de bomen (25), het langgraf dat zijn oud geheim bewaart (26), verstenen (28), haar lichaam afgelegd (31),

sacrament (32), hol (34), voltrekt & gericht (35), De bouwval die ik ben (36), stijf gezicht (39), De gaten in mijn hand/ jeuken van bloed (47, 48).

Leven

es (2), doorschijnend zaaigoed (5), alles is grensgebied (8), bloed (20), warmen (21), sacrament (32), warme handen (38), ommekeer (43), De gaten in mijn hand/ jeuken van bloed (47, 48), begin (49), van leven houdt (50), jonge aanplant & pril (52), ademt als een lichaam (53), van na de winter met jaren/ van leven tegoed (58, 59), In een gegeven tijd (59). Zie ook onder 'Zwangerschap/moederschap'.

Bijlage VI

Glossarium van architectsten

Deze bijlage is een overzicht van de architectsten van 'Picknick bij Schimmeres'. Deze architectsten worden (met bronvermelding) genoemd. De regels van het gedicht, waarin deze architectsten een rol spelen, worden geciteerd. Bij sommige architectsten is niet metten duidelijk wat hun verband is met de fenotekst. Als er sprake is van onduidelijkheid geef ik informatie die relevant is voor de interpretatie van de intertekstuele relatie met 'Picknick bij Schimmeres'.

Deze bijlage is in vier onderdelen opgesplitst. Allereerst zijn er de verwijzingen naar Spreuken 9. Onder deze paragraaf heb ik ook de verwijzingen naar andere hoofdstukken in het boek Spreuken opgenomen. In de tweede paragraaf worden de verwijzingen naar *De Oostakkerse gedichten* van Hugo Claus op een rijtje gezet. Daarna volgen de verwijzingen naar de Schimmeres en ten slotte een paragraaf met daarin de overige bronnen van het tweeluik.

Als er sprake is van verwijzingen naar de Bijbel gebruik ik de vertaling van het Nederlands Bijbelgenootschap van 1951. Ik kies voor deze vertaling, omdat Knol een gereformeerde achtergrond heeft en deze vertaling wordt het meest gebruikt in gereformeerde kerken.

1. Intertekstuele relaties met Spreuken

1. Fenotekst: 'Picknick bij Schimmeres', regel 1: 'Bij de volkstuin van de weg af'.
Architektst: Spreuken 1:15: 'mijn zoon, ga niet met hen op weg;/ weerhoud uw voet van hun pad'.
Spreuken 2:9: 'Dan zult gij gerechtigheid en recht verstaan,/ ook rechtschapenheid, elke goede weg.'
Spreuken 2:12: 'om u te redden van de boze weg,/ van de man die verkeerde dingen spreekt'.
Spreuken 2:20: 'opdat gij de weg der goeden bewandelt/ en de paden der rechtvaardigen bewaart.'
Spreuken 3:23: 'Dan zult gij uw weg veilig gaan,/ zonder dat uw voet zich stoot.'
Spreuken 4:11: 'Ik onderricht u in de weg der wijsheid,/ ik doe u treden op rechte paden.'
Spreuken 4:14: 'Kom niet op het pad der goddelozen,/ betreed de weg der bozen niet.'
Spreuken 4:19: 'De weg der goddelozen is als duisternis;/ zij weten niet, waarover zij kunnen struikelen.'
Spreuken 5:8: 'Houd uw weg ver van haar,/ nader niet tot de deur van haar huis'.
Spreuken 6:23: 'Want het gebod is een lamp en de onderwijzing een licht,/ de vermaningen der tucht zijn een weg ten leven'.
Spreuken 9:6: 'laat varen het onverstand, dan zult gij leven,/ en betreedt de weg van het verstand.'
Spreuken 9:15: 'om te nodigen wie op de weg voorbijgaan,/ die hun paden recht maken'.
Spreuken 10:29: 'De weg des HEREN is een beschutting voor de oprechten,/ maar onheil voor de bedrivers van ongerechtigheid.'
In de volgende hoofdstukken van Spreuken komen nog eens 27 verwijzingen naar de 'weg' voor. Ik noem van die 27 verwijzingen alleen nog de belangrijkste. Spreuken 12:28: 'Op het pad der gerechtigheid is leven,/ maar de weg der zonde voert ten dode.'
Spreuken 14:12 en 16:25: 'Soms schijnt een weg iemand recht,/ maar het einde daarvan voert naar de dood.'

Spreuken 21:16: 'Een mens die afdwaalt van de weg van het verstand,/ zal tot rust komen in de vergadering der schimmen.'

Spreuken 30:20: 'Zo is de weg der overspelige vrouw:/ zij eet, veegt haar mond af en zegt: Ik heb geen kwaad gedaan.'

2. Fenotekst: 'Picknick bij Schimmeres', regel 9, 10: 'dit opgedolven onderkomen/ haar kamerscherm van steen'.
Architekst: Spreuken 2: 12, 13, 16, 17, 18, 19: 'om u te redden van de boze weg,/ van de man die verkeerde dingen spreekt,// van hen die de rechte paden verlaten,/ om op duistere wegen te gaan;// [...] om u te redden van de vreemde vrouw,/ van de onbekende die gladde woorden spreekt,// die de echtvriend van haar jeugd verlaat/ en het verbond van haar God vergeet;// want haar huis zinkt weg naar de dood,/ haar paden voeren naar de schimmen;// niet één van allen die tot haar gaan, keert weder,/ en zij bereiken de paden des levens niet'.
3. Fenotekst: 'Picknick bij Schimmeres', regel 12: 'en naar gestolen water.'
Architekst: Spreuken 9:13, 16, 17: 'Vrouwe Dwaasheid is luidruchtig, / enkel onverstand, en zij weet niets [...] Wie onverstandig is, kere zich hierheen;/ is iemand verstandeloos, dan zegt zij:/ Gestolen water is zoet,/ heimelijk gegeten brood is smakelijk.'
4. Fenotekst: 'Picknick bij Schimmeres', regel 12: 'Zij weet van niets'.
Architekst: Spreuken 30:20: 'Zo is de weg van een overspelige vrouw:/ zij eet, veegt haar mond af en zegt: Ik heb geen kwaad gedaan.'
5. Fenotekst: 'Picknick bij Schimmeres', regel 12: 'Zij weet van niets' en regel 23, 24: 'Haar volle mond/ daast foldertaal'.
Architekst: Spreuken 9:13: 'Vrouwe Dwaasheid is luidruchtig,/ enkel onverstand, en zij weet niets.'
6. Fenotekst: 'Picknick bij Schimmeres', regel 13: 'haar mond', regel 23, 24: 'Haar volle mond/ daast foldertaal' en regel 51: 'en hebt je mond met eerbied schoongebrand.'
Architekst: Spreuken 2:6: 'Want de HERE geeft wijsheid,/ uit zijn mond komen kennis en verstandigheid'.
Spreuken 4:24: 'Doe weg van u de valsheid van mond/ en houd ver van u de verkeerdheid der lippen.'
Spreuken 6:2: 'als gij verstrikt zijt door de woorden van uw mond,/ gevangen zijt door de woorden van uw mond'.
Spreuken 6:12: 'Een nietsnut, een onheilstichter is hij,/ die met bedrieglijke mond rondgaat'.
Spreuken 7:24: 'Nu dan, zonen, luistert naar mij,/ slaat acht op de redenen van mijn mond.'
Spreuken 8:8: 'Al de woorden van mijn mond zijn in gerechtigheid gesproken;/ niets daarin is verdraaid en verkeerd.'
Spreuken 8:13: 'De vreze des HEREN is het kwade te haten;/ hoogmoed en trots en boze wandel/ en een mond vol draaijerij haat ik.'

Spreuken 10:6: ‘Zegeningen zijn op het hoofd des rechtvaardigen,/ maar de mond der goddelozen verbergt geweld.’

Spreuken 10:11: ‘De mond des rechtvaardigen is een bron van leven,/ maar de mond der goddelozen verbergt geweld.’

Spreuken 10:14: ‘Wijzen bewaren de kennis,/ maar de mond van de dwaas is een steeds dreigend onheil.’

Spreuken 10:31, 32: ‘De mond van de rechtvaardige brengt wijsheid voort,/ maar de valse tong wordt verdelgd.// De lippen van de rechtvaardige weten wat welgevallig is,/ maar de mond der goddelozen is enkel valsheid.’

In de volgende hoofdstukken van Spreuken komen nog eens 32 verwijzingen naar de ‘mond’ voor. Ik noem van die 32 verwijzingen alleen nog de belangrijkste.

Spreuken 13:3: ‘Wie zijn mond in toom houdt, bewaart zijn leven;/ wie zijn lippen openspert, hem wacht het verderf.’

Spreuken 22:14: ‘De mond van vreemde vrouwen is een diepe groeve;/ hij, op wie de HERE vergramd is, valt daarin.’

Spreuken 30:20: ‘Zo is de weg der overspelige vrouw:/ zij eet, veegt haar mond af en zegt: Ik heb geen kwaad gedaan.’

7. Fenotekst: ‘Picknick bij Schimmeres’, regel 14, 15: ‘Slaap zakt/ als deksteen over mijn verbruikt karkas’.

Architekst: Spreuken 5:3, 4, 5: ‘Want van honigzeem druipen de lippen der vreemde vrouw,/ gladder dan olie is haar gehemelte.// maar op het laatst is zij bitter als alsem,/ scherp als een tweesnijdend zwaard.// Haar voeten dalen af naar de dood,/ haar schreden raken het dodenrijk.’

Spreuken 7:10, 11, 18, 19, 20, 21, 25, 26, 27: ‘en zie, daar ontmoet hem zulk een vrouw,/ in hoerenkledij en listig van hart.// Zij is luidruchtig en losbandig,/ haar voeten blijven niet in haar huis. // [...]Kom, laat ons zwelgen in minne tot de morgen toe,/ en genieten van liefde.// Want mijn man is niet thuis,/ hij heeft een verre reis ondernomen.// een buidel geld heeft hij met zich meegenomen,/ tegen de dag der volle maan zal hij thuishkomen.// Zij haalde hem over door haar redenering,/ met haar gladde lippen verleidde zij hem.// [...]Uw hart wijke niet af naar haar wegen,/ dwaal niet af op haar paden.// Want velen zijn de verslagenen die zij heeft gevelde,/ talrijk zijn degenen die zij allemaal heeft gedood.// Haar huis zijn wegen naar het dodenrijk,/ die afdalen naar de binnenkamers van de dood.’

Spreuken 9:18: ‘Maar hij weet niet, dat daar schimmen zijn, dat haar genodigden zijn in de diepten van het dodenrijk.’

Spreuken 22:14: ‘De mond van vreemde vrouwen is een diepe groeve;/ hij, op wie de HERE vergramd is, valt daarin.’

Spreuken 23: 27: ‘want de hoer is een diepe kuil,/ de ontuchtige een nauwe put’.

8. Fenotekst: ‘Picknick bij Schimmeres’, regel 16: ‘Haar vingers blijken in mijn merg vertakt’.

Architekst: Spreuken 12:4: ‘Een degelijke vrouw is de kroon van haar man,/ maar als bederf in zijn gebeente is zij, die beschaamd doet staan.’

9. Fenotekst: 'Picknick bij Schimmeres', regel 17: 'ze wordt een schim met uitgegraven armen' en regel 25: 'De schimmen van de bomen drijven rond/ het langgraf' en de titel: 'Picknick bij Schimmeres'.
 Architekst: Spreuken 2: 16, 18: 'om u te redden van de vreemde vrouw/ van de onbekende die gladde woorden spreekt, [...] want haar huis zinkt weg naar de dood, haar paden voeren naar de schimmen'.
 Spreuken 9:18: 'Maar hij weet niet, dat daar schimmen zijn,/ dat haar genodigden zijn in de diepten van het dodenrijk.'
 Spreuken 21:16: 'Een mens die afdwaalt van de weg van het verstand,/ zal tot rust komen in de vergadering der schimmen.'

10. Fenotekst: 'Picknick bij Schimmeres', regel 22, 23: 'Ze wordt het meest gevoed/ als niemand haar ziet eten.'
 Architekst: Spreuken 9:17: 'is iemand verstandeloos, dan zegt zij:/ Gestolen water is zoet, heimelijk gegeten brood is smakelijk.'

11. Fenotekst: 'Picknick bij Schimmeres', regel 23, 24: 'Haar volle mond/ daast'. Architekst: Spreuken 23:2: 'en zet u het mes op de keel,/ als gij een gulzig mens zijt.'
 Spreuken 9:13a: 'Vrouwe Dwaasheid is luidruchtig'.
 Spreuken 13:3: 'Wie zijn mond in toom houdt, bewaart zijn leven;/ wie zijn lippen openspert, hem wacht het verderf.'
 Spreuken 17:28: 'Zelfs een dwaas die zwijgt, gaat door voor wijs;/ als hij zijn lippen gesloten houdt, voor verstandig.'

12. Fenotekst: 'Picknick bij Schimmeres', regel 30: 'zij is de zonde die niet wil verjaren'.
 Architekst: Spreuken 6:32, 33: 'Wie overspel pleegt met een vrouw, is verstandeloos;/ wie dit doet, richt zichzelf te gronde. // Schade en schande verkrijgt hij,/ zijn smaad is onuitwisbaar.// Want jaloersheid is vuurgloed in een man,/ hij kent geen mededogen ten dage der wraak;// hij aanvaardt geen enkel zoenmiddel,/ en blijft onverbiddelijk, al geeft gij een nog zo groot geschenk.'

13. Fenotekst: 'Picknick bij Schimmeres', regel 33: 'Zoals voorzegd'.
 Architekst: Spreuken 2: 16, 18, 19: 'om u te redden van de vreemde vrouw/ van de onbekende die gladde woorden spreekt, [...] want haar huis zinkt weg naar de dood, haar paden voeren naar de schimmen // niet één van allen die tot haar gaan, keert weder,/ en zij bereiken de paden des levens niet.'
 Spreuken 12:28: 'Op het pad der gerechtigheid is leven,/ maar de weg der zonde voert ten dode.'
 Spreuken 21:16: 'Een mens die afdwaalt van de weg van het verstand,/ zal tot rust komen in de vergadering der schimmen.'
 Spreuken 22:14: 'De mond van vreemde vrouwen is een diepe groeve;/ hij, op wie de HERE vergramd is, valt daarin.'

14. Fenotekst: 'Picknick bij Schimmeres', regel 9: 'onderkomen', regel 10: 'kamerscherm', regel 15: 'karkas', regel 36: 'De bouwval die ik ben wanneer ik uit haar vlucht', kortom: het beeldveld 'Huis' (zie bijlage V).

Architekst: Spreuken 2:18: 'want haar huis zinkt weg naar de dood,/ haar paden voeren naar de schimmen'.

Spreuken 3:33: 'De vloek des HEREN is in het huis des goddelozen,/ maar de woning der rechtvaardigen zegent Hij.'

Spreuken 5:8: 'Houd uw weg ver van haar,/ nader niet tot de deur van haar huis'.

Spreuken 6:31: 'maar betrapt zijnde, moet hij zevenvoudige vergoeding geven,/ al het goed van zijn huis moet hij geven.'

Spreuken 7:6: 'Want ik keek eens uit het raam van mijn huis, door mijn tralievenster'.

Spreuken 7:8: 'die over de straat ging, dicht bij haar hoek,/ en in de richting van haar huis stapte'.

Spreuken 7:11: 'Zij is luidruchtig en losbandig,/ haar voeten blijven niet in haar huis.'

Spreuken 7:27: 'Haar huis zijn wegen naar het dodenrijk,/ die afdalen naar de binnenkamers van de dood.'

Spreuken 9:1: 'De Wijsheid heeft haar huis gebouwd,/ zij heeft haar zeven pilaren uitgehouwen'.

Spreuken 9:14: 'zij zit bij de deur van haar huis/ op een zetel op de hoogten der stad'.

In de volgende hoofdstukken van Spreuken komen nog eens 11 verwijzingen naar het 'huis' voor. Ik noem van die 11 verwijzingen alleen nog de belangrijkste.

Spreuken 14:1: 'De wijsheid der vrouwen bouwt haar huis,/ maar de dwaasheid breekt het af met haar eigen handen.'

Spreuken 14:11: 'Het huis der goddelozen zal verwoest worden,/ maar de tent der oprechten zal bloeien.'

Spreuken 24:3: 'Door wijsheid wordt een huis gebouwd,/ door verstand wordt het bevestigd'.

15. Fenotekst: 'Picknick bij Schimmeres', regel 38: 'schrander'.

Architekst: Spreuken 12:23: 'Een schrander mens houdt zijn kennis voor zich,/ maar het hart der zotten verkondigt dwaasheid.'

Spreuken 13:16: 'Ieder schrander mens handelt met overleg,/ maar een zot kraamt dwaasheid uit.'

Spreuken 19:25: 'Slaat gij de spotter, dan wordt de onverstandige schrander,/ tuchtigt gij de verstandige, hij put er kennis uit.'

16. Fenotekst: 'Picknick bij Schimmeres', regel 40: 'Je was hier eerder en je bent een ander.'

Architekst: Spreuken 8 en vooral de verzen 1, 22-30: 'Roept de Wijsheid niet/ en verheft de Verstandigheid niet haar stem? [...] De HERE heeft mij tot aanzijn geroepen/ als het begin van zijn wegen,/ vóór zijn werken van ouds af.// Van eeuwigheid aan ben ik geformeerd,/ van den beginne, eer de aarde bestond.// Toen er nog geen oceaan was, ben ik geboren,/ toen er nog geen bronnen waren, rijk aan water.// Eer de bergen omlaaggezonden waren,/ vóór de heuvelen ben ik geboren.// toen Hij het aardrijk en de velden nog niet had gemaakt,/ noch de eerste stofdeeltjes der wereld.// Toen Hij de hemel bereidde, was ik daar;/ toen Hij een kring trok op het oppervlak van de oceaan,// toen Hij de wolken daarboven bevestigde,/ en de bronnen van de oceaan met kracht opborrelden,// toen Hij aan de zee haar perk stelde,/ opdat de wateren zijn gebod niet zouden overtreden,/ en Hij de grondslagen der aarde bepaalde,// toen was ik een troetelkind bij

Hem,/ ik was een en al verrukking dag aan dag,/ te allen tijde mij verheugend voor zijn aangezicht’.

Spreuken 9 en vooral verzen 1, 13: ‘De Wijsheid heeft haar huis gebouwd,/ zij heeft haar zeven pilaren uitgehouwen, [...]Vrouwe Dwaasheid is luidruchtig,/ enkel onverstand, en zij weet niets’.

17. Fenotekst: ‘Picknick bij Schimmeres’, regel 41: ‘Je zegt niet veel’.
Architekst: Spreuken 17:27: ‘De verstandige houdt zijn woorden in,/ de man van inzicht is bezonnen.’
18. Fenotekst: ‘Picknick bij Schimmeres’, regel 41: ‘het klinkt als zilver’.
Architekst: Spreuken 10: 19, 20: ‘In veelheid van woorden ontbreekt de overtreding niet,/ maar wie zijn lippen bedwingt is verstandig. Uitgelezen zilver is de tong des rechtvaardigen’.
19. Fenotekst: ‘Picknick bij Schimmeres’, regel 42, 43: ‘voorbij de schande/ over een beter weten.’
Architekst: Spreuken 6:32, 33: ‘Wie overspel pleegt met een vrouw, is verstandeloos;/ wie dit doet, richt zichzelf te gronde. // Schade en schande verkrijgt hij,/ zijn smaad is onuitwisbaar.’
20. Fenotekst: ‘Picknick bij Schimmeres’, regel 49,50: ‘Jij hebt verstand/ van alles omdat je van leven houdt’.
Architekst: Spreuken 8:1, 35,36: ‘Roept de Wijsheid niet/ en verheft de Verstandigheid niet haar stem? [...] Want wie mij vindt, heeft het leven gevonden,/ hij heeft van de HERE welgevallen verkregen.// Maar wie mij mist, doet zijn leven geweld aan; / allen die mij haten, hebben de dood lief.’
Spreuken 15:32: ‘Wie de tucht in de wind slaat, veracht zijn leven;/ maar wie naar terechtwijzing luistert, verkrijgt verstand.’
Spreuken 19:8: ‘Wie verstand verwerft, heeft zijn leven lief;/ wie inzicht bewaart, vindt geluk.’
Spreuken 29:3: ‘Wie wijsheid liefheeft, verheugt zijn vader;/ maar wie met hoeren verkeert, brengt zijn vermogen door.’
21. Fenotekst: ‘Picknick bij Schimmeres’, regel 54: ‘De wijsheid is een vrouw’.
Architekst: Spreuken 1:20, 21: ‘De Wijsheid roept luide op de straat,/ op de pleinen verheft zij haar stem,// op de hoek der rumoerige straten roept zij,/ bij de ingangen der poorten, in de stad, spreekt zij haar redenen’.
Spreuken 7:4: ‘Zeg tot de wijsheid: Gij zijt mijn zuster,/ en noem het verstand (uw) vertrouweling’.
Spreuken 8:1-3: ‘Roept de Wijsheid niet/ en verheft de Verstandigheid niet haar stem?// Boven op de hoogten aan de weg,/ daar, waar de paden samenkomen, is zij gaan staan,// aan de zijde van de poorten, aan de ingang der stad,/ waar men de poortdeuren binnengaat, roept zij luide’.
Spreuken 8:12: ‘Ik, de Wijsheid, woon bij de schranderheid/ en ik verkrijg kennis door overleggingen.’

Spreuken 8:35: 'Want wie mij vindt, heeft het leven gevonden,/ hij heeft van de HERE welgevallen verkregen.'

Spreuken 9:1-3: 'De Wijsheid heeft haar huis gebouwd,/ zij heeft haar zeven pilaren uitgehouwen,// zij heeft haar slachtvee geslacht, haar wijn gemengd,/ ook heeft zij haar tafel bereid.// Zij heeft haar dienstmaagden uitgezonden,/ zij roept boven op de hoogten der stad'.

22. Fenotekst: 'Picknick bij Schimmeres', regel 58, 59: 'met jaren/ van leven tegoed.'

Architekst: Spreuken 9:11 'Want door mij worden uw dagen vermeerderd,/ worden jaren van leven u toegevoegd.'

2. Intertekstuele relaties met *De Oostakkerse gedichten* van Hugo Claus

1. Fenotekst: 'Picknick bij Schimmeres', regel 7,8: Hier haasten fluitend vogels zich door bomen/ van schallend koper, alles is grensgebied'.
Architekst: *De Oostakkerse gedichten* van Hugo Claus, uit de afdeling 'De ingewijde', het gedicht 'De regenkonink', p. 12: 'een koperen lente'.
2. Fenotekst: 'Picknick bij Schimmeres', regel 10: 'haar kamerscherm van steen', regel 15: 'als deksteen' en regel 27, 28: 'dit smeulveen is ten diepste grond/ om te verstenen'.
Architekst: *De Oostakkerse gedichten* van Hugo Claus, uit de afdeling 'De ingewijde', het gedicht 'Marsua', p. 11: 'maar gij zijt van steen'.
Uit dezelfde afdeling, het gedicht 'De moeder', p. 20: 'Zij was geen stenen bed'.
3. Fenotekst: 'Picknick bij Schimmeres', regel 14: 'en kraaiend wuift ze licht weg'.
Architekst: *De Oostakkerse gedichten* van Hugo Claus, uit de afdeling 'De ingewijde', het gedicht 'Tot de morgen', p. 14: 'en hanen, een hard en glanzend laken./ Welke dag schuiven wij dan binnen? Waar wandelt het bloed dan dagen lang?'
4. Fenotekst: 'Picknick bij Schimmeres', regel 14, 15, 16: 'Slaap zakt/ als deksteen over mijn verbruikt karkas./ Haar vingers blijken in mijn merg vertakt'.
Architekst: *De Oostakkerse gedichten* van Hugo Claus, uit de afdeling 'De ingewijde', het gedicht 'De regenkonink', p. 12: 'In mijn ontkroond geraamte'.
5. Fenotekst: 'Picknick bij Schimmeres', regel 14, 15: 'Slaap zakt/ als deksteen over mijn verbruikt karkas.' en regel 27, 28: 'dit smeulveen is ten diepste grond/ om te verstenen'.
Architekst: *De Oostakkerse gedichten* van Hugo Claus, uit de afdeling 'De ingewijde', het gedicht 'Het land (Egyptisch)', p. 15: 'In hun korenbed liggen de boeren. Gesloten is hun biddend oog./ Hun land kraakt./ Het water vloeit er niet meer binnen.'
6. Fenotekst: 'Picknick bij Schimmeres', regel 19, 20: 'en mij wil doen geloven dat erbarmen/ de laagste vorm van honger is.'
Architekst: *De Oostakkerse gedichten* van Hugo Claus, uit de afdeling 'Een vrouw', p. 28, gedicht 2, eerste citaat: 'Een open, buigzaam, wit bewind van honger'.
En uit hetzelfde gedicht, tweede citaat: '(Neen, geen madrigaal en geen genade,/ Maar een bewind van honger, van wulps haar'.
Uit de afdeling 'De ingewijde', het gedicht 'Marsua', p. 10: 'In een vlam van honger'.
Uit de afdeling 'De ingewijde', het gedicht 'Marsua', p. 11: 'mijn hongerlippen'.
7. Fenotekst: 'Picknick bij Schimmeres', regel 32, 33: 'haar flanken eerst een sacrament, een klucht/ vol moederlijk bedrog.'
Architekst: *De Oostakkerse gedichten* van Hugo Claus, uit de afdeling 'Een vrouw', p. 27, gedicht 1: 'Een moeder of een goede verrader,/ Wie kent deze laaiende vrouw?'
Uit de afdeling 'De ingewijde', het gedicht 'Een maagd', p. 23: 'Ik ben de dodelijke moeder, begeer mij,/ Bid mij, word wakker in mijn zon - ik/ Zal u begeleiden tot uw adem faalt'.

8. Fenotekst: 'Picknick bij Schimmeres', regel 33, 34: 'Zoals voorzgd/ komt men op haar alleen en hol terug'.
 Architekst: *De Oostakkerse gedichten* van Hugo Claus, uit de afdeling 'Een vrouw' gedicht 7, p. 33, eerste citaat: 'Ik ben alleen en hol'.
 En uit hetzelfde gedicht, tweede citaat: 'Ik ben uitgehold./ Ik dans alleen.'
 En uit hetzelfde gedicht, derde citaat: 'Ik ben hol en hard.'

9. Fenotekst: 'Picknick bij Schimmeres', regel 35: 'en zij voltrekt devoot haar wreed gericht' en regel 52: 'Dooiwater drenkt jonge aanplant'.
 Architekst: *De Oostakkerse gedichten* van Hugo Claus, uit de afdeling 'De ingewijde', het gedicht 'De ingewijde', p. 9: 'De stilte is/ Een gericht van steen, een ijzeren dooi'.

10. Fenotekst: 'Picknick bij Schimmeres', regel 37, 38: 'in dat noorderlicht/ wenk jij, schrande maar schuw'.
 Architekst: *De Oostakkerse gedichten* van Hugo Claus, uit de afdeling 'Een vrouw', p. 28, gedicht 2: 'En staat ineens schraal en schuw/ Tegen de hoestende lucht.'

11. Fenotekst: 'Picknick bij Schimmeres', regel 40: 'je bent een ander.'
 Architekst: *De Oostakkerse gedichten* van Hugo Claus, uit de afdeling 'Een vrouw', p. 38, gedicht 12: 'Zij is een andere geworden.'

12. Fenotekst: 'Picknick bij Schimmeres', regel 42: 'een boomgaardlied voorbij de schande'.
 Architekst: *De Oostakkerse gedichten* van Hugo Claus, uit de afdeling 'Een vrouw', p. 40, gedicht 14, eerste citaat: 'Het zou een boomgaardlied zijn en een zang van de vlakke/ Een éénmankoor van schande'.
 En uit hetzelfde gedicht, tweede citaat: 'Ik zou je een boomgaardlied willen zingen, Livia'.

13. Fenotekst: 'Picknick bij Schimmeres', regel 48: 'genade is genoeg'.
 Architekst: *De Oostakkerse gedichten* van Hugo Claus, uit de afdeling 'Een vrouw', p. 28, gedicht 2: '(Neen, geen madrigaal en geen genade'.
 Uit de afdeling 'De ingewijde', het gedicht 'Het land (Egyptisch)': 'Weerloos is de tijd, ongenadig de aarde.// In de straat van de genade.'
 Uit hetzelfde gedicht: 'In de straat van de genade'.
 Uit hetzelfde gedicht: 'In de straat van de genade een uil en een rat.'

14. Fenotekst: 'Picknick bij Schimmeres', regel 54: 'De wijsheid is een vrouw'.
 Architekst: *De Oostakkerse gedichten* van Hugo Claus. 'Een vrouw' is de titel van de afdeling in *De Oostakkerse gedichten* waaruit de meeste intertekstuele referenties in 'Picknick bij Schimmeres' afkomstig zijn.

15. Fenotekst: 'Picknick bij Schimmeres', regel 57: 'want ik bereik haar niet dan onvervuld:'.
 Architekst: *De Oostakkerse gedichten* van Hugo Claus, uit de afdeling 'Een vrouw', p. 40, gedicht 14: 'bereiken kan ik je/ Niet dan onvervuld'.

16. Fenotekst: 'Picknick bij Schimmeres', regel 60: 'kom ik buigzaam bij haar tot bedaren.'

Architekst: *De Oostakkerse gedichten* van Hugo Claus, uit de afdeling 'De ingewijde', het gedicht 'Het land (Egyptisch)', p. 15: 'Nederknielende, sparende, biddende, buigende'.

3. Intertekstuele relaties met de Schimmeres

1. Fenotekst: 'Picknick bij Schimmeres', regel 2: 'Bij de volkstuin van de weg af en het pad/ op naar de es.'
Architekst: deze routebeschrijving klopt met de route naar het langgraf op de Schimmeres bij Emmen.
2. Fenotekst: 'Picknick bij Schimmeres', regel 3, 4, 5: 'de spreuwen zijn verrafeld, regen vrat/ aan hun starre vlerken, dood vastgespijkerd/ boven doorschijnend zaaigoed'.
Architekst: op de route naar het langgraf op de Schimmeres kom je langs volkstuinen met 'doorschijnend zaaigoed'. Alleen mogen dode vogels al jaren niet meer gebruikt worden ter bescherming van het zaaigoed (als vogelverschrikker, dus).
3. Fenotekst: 'Picknick bij Schimmeres', regel 9: 'opgedolven onderkomen'. Architekst: het langgraf bij de Schimmeres is waarschijnlijk opgegraven. Zeker is dat een langgraf, dat verwoest is en ook op de Schimmeres lag, opgegraven werd. Over dit hunebed wordt het volgende gezegd: 'Dit hunebed werd in 1918 door L. Willinge voor het eerst beschreven. In 1847 werd het hunebed nog bestudeerd door L.J.F. Janssen. Dit nu niet meer bestaande hunebed lag ten zuiden van het bekende langgraf D43 en is vermoedelijk tussen 1869 en 1871 gesloopt en men denkt dat de stenen zijn gebruikt voor de restauratie van het langgraf D43 [het langgraf op de Schimmeres, LG] in 1869. [...] Er werden drie complete potten gevonden en enkele scherven. [...] J.N. Lanting vond toen nog 5500 scherven, waardoor 114 potten konden worden gereconstrueerd.'
4. Fenotekst: 'Picknick bij Schimmeres', regel 15: 'als deksteen'.
Architekst: het langgraf bij de Schimmeres heeft vijf dekstenen. 'Binnen de vrijwel complete stenenkrans van 52 stenen (gerestaureerd) liggen twee grafkelders ingebed in de 40 meter lange dekheuvel. Het noordelijke graf heeft drie dekstenen op zes zij- en twee sluitstenen. Het zuidelijke heeft vijf dekstenen gehad waarvan er nog slechts twee over zijn.'
5. Fenotekst: 'Picknick bij Schimmeres', regel 14: 'en kraaiend wuift ze licht weg'.
Architekst: Er zijn vroeger en nu verschillende tekeningen gemaakt van hunebedden. Op die tekeningen werden regelmatig kraaien afgebeeld. Zij verwijzen naar de dood. In een boek van Hein Klompenmaker over hunebedden staat bij een litho de volgende tekst: 'Romantische verbeelding van een hunebed in een idyllisch landschap. De kraaien symboliseren de dood.'
6. Fenotekst: 'Picknick bij Schimmeres', regel 17: 'met uitgegraven armen'. Architekst: Dit kan een verwijzing zijn naar het veenmeisje uit Yde. Zij werd, met een aantal andere, in het veen geconserveerde lijken, uitgegraven. 'uitgegraven' is in ieder geval een verwijzing naar het uitgraven van veenlijken. Maar bij het meisje van Yde is er ook sprake van het vermoeden dat zij geofferd werd. 'Het meisje van Yde is een op 12 mei 1897 bij Yde gevonden veenlijk. Uit C14-datering blijkt dat zij tussen 54 v. Chr. en 128 n. Chr. is gestorven. Zij was op dat moment 1,40 m groot en ongeveer 16 jaar oud. Verder had ze een afwijking aan haar ruggenwervels (scoliose) waardoor ze waarschijnlijk wat krom was en vermoedelijk ook mank liep. Omdat haar hoofd voor de helft was

kaalgeschoren en zij een koord (met schuifknoop) om haar hals had, denkt men dat ze als offer in het moeras is achtergelaten. Het meisje van Yde is bekend vanwege de reconstructie die van haar gezicht is gemaakt en die te zien is in het Drents Museum in Assen.'

7. Fenotekst: 'Picknick bij Schimmeres', regel 27: 'smeulveen'.
Architekst: Het Smeulveen is een stuk veengrond in de buurt van Emmen.

8. Fenotekst: 'Picknick bij Schimmeres', regel 35: 'en zij voltrekt devoot haar wreed gericht'.
Architekst: Dit is een verwijzing naar het veenmeisje uit Yde. Bij het meisje van Yde is er ook sprake van het vermoeden dat zij geofferd werd. 'Omdat haar hoofd voor de helft was kaalgeschoren en zij een koord (met schuifknoop) om haar hals had, denkt men dat ze als offer in het moeras is achtergelaten.'
Het is ook een verwijzing naar een geschiedkundige opvatting, dat hunbedden altaren, gerechtsplaatsen of volksverzamelplaatsen waren: 'Onze steenen gedenkstukken hebben dus zonder onderscheid, ofschoon meerendeels tot altaren, ook veelal tot volksverzameplaatsen en tot gerechtsplaatsen gediend.'
Maar het verwijst ook naar het langgraf op de Schimmeres. Volgens prof. dr. Van Giffen bevat het hunebed drie offerkuilen.

4. Overige intertekstuele relaties

In 'Picknick bij Schimmeres' komen veel woorden voor die alluderen op Bijbel- of kerktal. Deze woorden worden in het dagelijkse taalgebruik nauwelijks of op een andere manier gebruikt. Ik noem er hier een aantal: uitzicht (regel 2), geloven, erbarmen (regel 19), zonde (regel 30), sacrament (regel 32), Zoals voorzegd (regel 33), gericht (regel 35), ommekeer (regel 43), hooglied (regel 45), bloed, genade, (regel 48), eerbied (regel 51), berouw (regel 52), geloof (regel 53), wijsheid (regel 54), gegeven (regel 59). Sommige van deze woorden heb ik - als fenotekst, dus met een verwijzing naar de architekst - in het glossarium opgenomen.

1. Fenotekst: 'Picknick bij Schimmeres', regel 4: 'dood vastgespijkerd'.
Architekst: verwijzing naar Jezus die werd vastgespijkerd aan een kruis en stierf.
2. Fenotekst: 'Picknick bij Schimmeres', regel 11: 'het smaakt naar as'.
Architekst: het spreekwoord 'in zak en as zitten' d.w.z. 'in een toestand van grote verslagenheid verkeren'. Dit spreekwoord komt uit het Bijbelboek Job, één van de boeken van de Wijsheid. Job zat ook in zak en as (zie Job 2:8). In regel 55 van 'Picknick bij Schimmeres' wordt ook naar Job verwezen.
3. Fenotekst: 'Picknick bij Schimmeres', regel 12: 'en naar gestolen water.'
Architekst: 'water' is in het Hooglied een verwijzing naar de seksualiteit van de vrouw. Hooglied 4:11-16: 'Van honigzeem druppelen uw lippen, bruid,/ honig en melk is onder uw tong;/ en de geur van uw klederen/ is als de geur van de Libanon.// Een afgesloten hof zijt gij, mijn zuster, bruid,/ een afgesloten wel, een verzegelde bron.// Wat uit u opspruit, is een lusthof van granaatappelbomen,/ met kostelijke vruchten,/ hennabloemen en nardusplanten,// nardus en saffraan, kalmus en kaneel,/ met allerlei wierookstruiken,/ mirre en aloë,/ met al de kostbaarste specerijen.// Fontein der hoven, bron van levend water,/ beken van de Libanon!// - Ontwaak, noordenwind, en kom, zuidenwind,/ doorwaai mijn hof, opdat zijn balsemgeuren stromen!/ Mijn geliefde kome tot zijn hof/ en ete daarvan de kostelijke vrucht.'
4. Fenotekst: 'Picknick bij Schimmeres', regel 13: 'haar mond deint als papaver in het steelse gras'.
Architekst: Ad de Vries noemt in *Elsevier's dictionary of symbols and imagery* 8 verschillende symbolische betekenissen van de papaver. De volgende vijf betekenissen zijn zinvol binnen het kader van 'Picknick bij Schimmeres': 1. fertility, as a symbol of chastity: an anti-aphrodisiac, 2. soporific, 3. consolation (brought by sleep and forgetfulness), 4. autumn and intoxication. 5. evanescent pleasure: intoxication and aphrodisiac.
De papaver verwijst ook naar de papavers uit een gedicht over de Eerste Wereldoorlog. 'During the First World War, the red poppies were seen to be among the first living plants that sprouted from the devastation of the battlefields of northern France and Belgium. Soldiers' folklore had it that the poppies were vivid red from having been nurtured in ground drenched with the blood of their comrades. The sight of the poppies on the battlefield at Ypres in 1915 moved Lieutenant Colonel John McCrae to write the poem In Flanders Fields.

In Flanders Fields

In Flanders fields the poppies blow
Between the crosses, row on row,
That mark our place; and in the sky
The larks, still bravely singing, fly
Scarce heard amid the guns below.
We are the Dead. Short days ago
We lived, felt dawn, saw sunset glow,
Loved, and were loved, and now we lie
In Flanders fields.
Take up our quarrel with the foe:
To you from failing hands we throw
The torch; be yours to hold it high.
If ye break faith with us who die
We shall not sleep, though poppies grow
In Flanders fields.'

5. Fenotekst: 'Picknick bij Schimmeres', regel 14: 'en kraaiend wuift ze licht weg.'
Architekst: 'kraaiend' kan verwijzen naar het kraaien van de haan - na de verloochening van Jezus door Petrus. Mattheüs 26:69-75: 'Petrus zat buiten, op de binnenplaats. Er kwam een dienstmeisje naar hem toe, dat zei: 'Jij hoorde ook bij die Jezus uit Galilea!' Maar hij ontkende dat met klem, zodat allen het konden horen: 'Ik weet niet waar je het over hebt.' Toen hij wilde weggaan naar het poortgebouw, zag een ander meisje hem. Ze zei tegen de omstanders: 'Die man hoorde bij Jezus van Nazaret!' En opnieuw ontkende hij en zwoer: 'Echt, ik ken de man niet!' Even later kwamen de omstanders naar Petrus toe, ze zeiden: 'Jij bent wel degelijk een van hen, trouwens, je accent verraadt je.' Daarop begon hij te vloeken en hij bezwoer hun: 'Ik ken die man niet!' En meteen kraaide er een haan. Toen herinnerde Petrus zich wat Jezus gezegd had: 'Voordat er een haan gekraaid heeft, zul je mij driemaal verloochenen.' Hij ging naar buiten en huilde bitter.'
6. Fenotekst: 'Picknick bij Schimmeres', regel 18: 'die achteloos haar broedse lippen lakt'.
Architekst: 'broedse lippen' is een allusie op 'broedse kippen'.
7. Fenotekst: 'Picknick bij Schimmeres', regel 19-20: 'dat erbarmen/ de laagste vorm van honger is.'
Architekst: het Hebreeuwse en het Griekse woord voor erbarmen staat in verband met het woord 'moederschoot'. Het Hebreeuwse woord 'rèchè'm' betekent 'moederlichaam, moederschoot.' Het meervoud 'rachamim' betekent: 'liefdevol gevoel, erbarmen.' Het is afgeleid van het werkwoord 'racham', dat vooral voorkomt in de 'intensieve vorm' en dan betekent: iemand liefhebben, zich over iemand erbarmen. In de passieve vorm kom je het tegen in de naam van één van de kinderen van Hosea: Lo-ruchama.
In het Grieks vind je hetzelfde. De "innerlijke barmhartigheid" in het loflied van Zacharias (Luk. 1:78, Statenvertaling: "innerlijke bewegingen der barmhartigheid") is daardoor min of meer een dubbelzegging. 'splanchna' is 'innerlijk, ingewand; schoot, baarmoeder' en wordt in dit vers ook gebruikt als beeld voor de 'zetel van emoties'; 'eleos' is 'barmhartigheid, medelijden'.

8. Fenotekst: 'Picknick bij Schimmeres', regel 19-22: 'dat erbarmen/ de laagste vorm van honger is. Dat bloed/ juist kruipen moet waar het kan warmen:/ aan eigen huid.'
 Architekst: dit is een samenvatting van de hedendaagse levensopvatting die op individualiteit gericht is en barmhartigheid beschouwt als een manier om "een beter gevoel over jezelf" te krijgen.
9. Fenotekst: 'Picknick bij Schimmeres', regel 20, 21: 'Dat bloed/ juist kruipen moet waar het kan warmen'.
 Architekst: het spreekwoord 'het bloed kruipt waar het niet gaan kan' d.w.z. de aard verloochent zich uiteindelijk niet, ook al probeert men die te onderdrukken.
10. Fenotekst: 'Picknick bij Schimmeres', regel 23, 24: 'Haar volle mond daast foldertaal: wat haar bevat is goed.'
 Architekst: Martinus Nijhoff, *Lees maar, er staat niet wat er staat*, p. 149: 'de schrijfmachine mijmert gekkepraat:/ lees maar, er staat niet wat er staat.'
11. Fenotekst: 'Picknick bij Schimmeres', regel 24: 'wat haar bevat is goed.'
 Architekst: dit is een samenvatting van de hedendaagse levensopvatting die op individualiteit gericht is en geen algemene, ethische regels accepteert, maar die mensen vrijlaat om hun individuele overtuigingen en voorkeuren ten aanzien van goed en kwaad te hebben.
12. Fenotekst: 'Picknick bij Schimmeres', regel 32: 'haar flanken eerst een sacrament'.
 Architekst: Henk Knol, *Houdbaar stof*, p. 44: 'ik vier/ en deel u in de kleine dood met haar'.
 Henk Knol, *Ander hooglied*, p. 23: 'gesneden beeld dat om een rib ontstond,/ dauw glinstert op je ademende mond,/ wat ben je mooi, haast brood, onder dat laken.'
 'sacrament' verwijst ook naar het sacrament van het heilige avondmaal, zoals dat in de kerken gevierd wordt.
13. Fenotekst: 'Picknick bij Schimmeres', regel 33: 'Zoals voorzegd'.
 Architekst: het woord 'voorzeggen' is een archaisch woord dat in de Bijbel gebruikt wordt voor 'profeteren'. 1 Koningen 14:2: 'Toen zeide Jerobeam tot zijn vrouw: Maak u reisvaardig en verkleed u, zodat men niet kan merken, dat gij de vrouw van Jerobeam zijt, en ga naar Silo; daar woont immers de profeet Achia. Hij heeft mij voorzegd, dat ik koning over dit volk zou worden.' Mattheüs 24:25: 'Zie, Ik heb het u voorzegd.' Markus 13:23: 'Doch gij, ziet toe: Ik heb het u alles voorzegd.'
14. Fenotekst: 'Picknick bij Schimmeres', regel 34: 'komt men op haar alleen en hol terug'.
 Architekst: Lukas 15: 11-21: 'En Hij zeide: Iemand had twee zonen. De jongste van hen zeide tot zijn vader: Vader, geef mij het deel van ons vermogen, dat mij toekomt. En hij verdeelde het bezit onder hen. En weinige dagen later maakte de jongste zoon alles te gelde en ging op reis naar een ver land, waar hij zijn vermogen verkwistte in een leven van overdaad. Toen hij er alles doorgebracht had, kwam er een zware hongersnood over dat land en hij begon gebrek te lijden. En hij trok er op uit en drong zich op aan een der

burgers van dat land en die zond hem naar het veld om zijn varkens te hoeden. En hij begeerde zijn buik te vullen met de schillen, die de varkens aten, doch niemand gaf ze hem. Toen kwam hij tot zichzelf en zeide: Hoeveel dagloners van mijn vader hebben brood in overvloed en ik kom hier om van de honger. Ik zal opstaan en naar mijn vader gaan en tot hem zeggen: Vader, ik heb gezondigd tegen de hemel en voor u, ik ben niet meer waard uw zoon te heten; stel mij gelijk met een uwer dagloners. En hij stond op en keerde naar zijn vader terug. En toen hij nog veraf was, zag zijn vader hem en werd met ontferming bewogen. En hij liep hem tegemoet, viel hem om de hals en kustte hem. En de zoon zeide tot hem: Vader, ik heb gezondigd tegen de hemel en voor u, ik ben niet meer waard uw zoon te heten.'

15. Fenotekst: 'Picknick bij Schimmeres', regel 35: 'haar wreed gericht'.
Architekst: het woord 'gericht' is een archaisch woord dat in de Bijbel gebruikt wordt voor 'het laatste oordeel'. Prediker 3:17: 'Ik zeide bij mijzelf: Over de rechtvaardige en de onrechtvaardige zal God gericht oefenen, want er is voor elke zaak en voor elk werk een bestemde tijd.' Johannes 5:27: 'En Hij heeft Hem macht gegeven om gericht te houden, omdat Hij de Zoon des mensen is.' 1 Timotheüs 5:24: 'Van sommige mensen zijn de zonden zo duidelijk, dat zij voor hen uitgaan naar het gericht, bij anderen komen zij achteraan.'
16. Fenotekst: 'Picknick bij Schimmeres', regel 36, 37: 'wanneer ik uit haar vlucht/ en toch weer omkijk'.
Architekst: Genesis 19: 24-26: 'Toen liet de HERE zwavel en vuur op Sodom en Gomorra regenen, van de HERE, uit de hemel; en Hij keerde die steden om, benevens de gehele Streek, met al de inwoners der steden en het gewas van de aardbodem. Maar zijn vrouw, die achter hem liep, zag om, en werd een zoutpilaar.'
17. Fenotekst: 'Picknick bij Schimmeres', regel 37: 'in dat noorderlicht'.
Architekst: het spreekwoord 'met de noorderzon vertrekken' d.w.z. 'zich ongemerkt uit de voeten maken'.
18. Fenotekst: 'Picknick bij Schimmeres', regel 42: 'een boomgaardlied voorbij de schande'.
Architekst: het spreekwoord 'uit de boomgaard snoepen' d.w.z. 'heimelijk vrijen'.
19. Fenotekst: 'Picknick bij Schimmeres', regel 44: 'dat daglicht niet verdroeg'.
Architekst: het spreekwoord 'het daglicht niet kunnen verdragen' d.w.z. 'verborgen moeten blijven'.
20. Fenotekst: 'Picknick bij Schimmeres', regel 45: 'Dit hooglied'.
Architekst: verwijzing naar het Bijbelboek 'Hooglied', één van de boeken van de Wijsheid.
21. Fenotekst: 'Picknick bij Schimmeres', regel 47: 'De gaten in mijn hand/ jeuken van bloed; genade is genoeg'.
Architekst: het spreekwoord 'een gat in zijn hand hebben' d.w.z. 'te veel geld uitgeven'.

Johannes 20:24-29: ‘En Tomas, een der twaalfen, genaamd Didymus, was niet met hen, toen Jezus daar kwam. De andere discipelen dan zeiden tot hem: Wij hebben de Here gezien! Maar hij zeide tot hen: Indien ik in zijn handen niet zie het teken der nagels en mijn vinger niet steek in de plaats der nagels en mijn hand niet steek in zijn zijde, zal ik geenszins geloven.

En na acht dagen waren zijn discipelen weer in het huis en Tomas met hen. Jezus kwam, terwijl de deuren gesloten waren, en Hij stond in hun midden en zeide: Vrede zij u! Daarna zeide Hij tot Tomas: Breng uw vinger hier en zie mijn handen en breng uw hand en steek die in mijn zijde, en wees niet ongelovig, maar gelovig. Tomas antwoordde en zeide tot Hem: Mijn Here en mijn God! Jezus zeide tot hem: Omdat gij Mij gezien hebt, hebt gij geloofd? Zalig zij, die niet gezien hebben en toch geloven.’

22. Fenotekst: ‘Picknick bij Schimmeres’, regel 51: ‘en hebt je mond met eerbied schoongebrand.’

Architekst: Jesaja 6:5-7: ‘Toen zeide ik: “Wee mij, ik ga ten onder, want ik ben een man, onrein van lippen, en woon te midden van een volk, dat onrein van lippen is, - en mijn ogen hebben de Koning, de HERE der heerscharen, gezien.” Maar één der serafs vloog naar mij toe met een gloeiende kool, die hij met een tang van het altaar genomen had; hij raakte mijn mond daarmede aan en zeide: “Zie, deze heeft uw lippen aangeraakt; nu is uw ongerechtigheid geweken en uw zonde verzoend.”’

23. Fenotekst: ‘Picknick bij Schimmeres’, regel 52: ‘drenkt’.

Architekst: het woord ‘drenken’ is een archaisch woord dat in de Bijbel gebruikt wordt voor ‘te drinken geven’.

Jesaja 27:3: ‘Ik, de HERE, zijn behoeder, zal hem aldoor drenken; opdat niets hem beschadige, zal Ik hem nacht en dag behoeden.’

Klaagliederen 3:15: ‘Hij heeft mij met bittere kruiden verzadigd/ en mij met alsem gedrenkt.’

1 Korinthiërs 12:12-13: ‘Want gelijk het lichaam één is en vele leden heeft, en al de leden van het lichaam, hoe vele ook, één lichaam vormen, zo ook Christus; want door één Geest zijn wij allen tot één lichaam gedoopt, hetzij Joden, hetzij Grieken, hetzij slaven, hetzij vrijen, en allen zijn wij met één Geest gedrenkt.’

24. Fenotekst: ‘Picknick bij Schimmeres’, regel 53: ‘een geloof dat ademt als een lichaam’.

Architekst: Jakobus 2:26: ‘Want gelijk het lichaam zonder geest dood is, zo is ook het geloof zonder werken dood.’

De personificatie van geloof - als ‘levend geloof’ - wordt, in kerktaal, vaak gebruikt.

Google geeft, op pagina’s in het Nederlands, 851 treffers bij de zoekterm “levend geloof”.

Bij de eerste tien treffers zitten drie boeken die ‘Levend geloof’ als titel hebben (één van David en Renée Sanford, één van Vreugdenhil en één van E. Nieland- van Veen), een weblog (levendgeloof.web-log.nl), een artikel en een tijdschrift.

25. Fenotekst: ‘Picknick bij Schimmeres’, regel 53, 54: ‘hulp/ die mij past’.

Architekst: Genesis 2:18: ‘En de HERE God zeide: Het is niet goed, dat de mens alleen zij. Ik zal hem een hulp maken, die bij hem past.’

26. Fenotekst: 'Picknick bij Schimmeres', regel 55: 'jobsgeduld'.

Architekst: verwijzing naar een persoon uit de Bijbel. Het verhaal van Job wordt beschreven in het boek 'Job', één van de boeken van de Wijsheid.

Bijlage VII

Spreuken 9

1 De Wijsheid heeft haar huis gebouwd,
zij heeft haar zeven pilaren uitgehouwen,
2 zij heeft haar slachtvee geslacht, haar wijn gemengd,
ook heeft zij haar tafel bereid.
3 Zij heeft haar dienstmaagden uitgezonden,
zij roept boven op de hoogten der stad:
4 Wie onverstandig is, kere zich hierheen;
tot de verstandeloze zegt zij:
5 Komt, eet van mijn brood
en drinkt van de wijn die ik gemengd heb;
6 laat varen het onverstand, dan zult gij leven,
en betreedt de weg van het verstand.
7 Wie een spotter terechtwijst, haalt schande over zich,
wie een goddeloze tuchtigt, zijn eigen schandvlek.
8 Bestraf de spotter niet, opdat hij u niet hate,
bestraf de wijze, dan zal hij u liefhebben,
9 geef aan de wijze, en hij zal nog wijzer worden,
onderwijs de rechtvaardige, en hij zal aan inzicht winnen.
10 De vreze des HEREN is het begin der wijsheid
en het kennen van de Hoogheilige is verstand.
11 Want door mij worden uw dagen vermeerderd,
worden jaren van leven u toegevoegd.
12 Als gij wijs zijt, zijt gij wijs tot uw eigen welzijn,
als gij spot, zult gij dat alleen dragen.
13 Vrouwe Dwaasheid is luidruchtig,
enkel onverstand, en zij weet niets;
14 zij zit bij de deur van haar huis
op een zetel op de hoogten der stad
15 om te nodigen wie op de weg voorbijgaan,
die hun paden recht maken:
16 Wie onverstandig is, kere zich hierheen;
is iemand verstandeloos, dan zegt zij:
17 Gestolen water is zoet,
heimelijk gegeten brood is smakelijk.
18 Maar hij weet niet, dat daar schimmen zijn,
dat haar genodigden zijn in de diepten van het dodenrijk.